

СТЕНОГРАМА

круглого столу на тему: "Запровадження засад перехідного правосуддя як передумови деокупації територій та реінтеграції населення"

08 квітня 2021 року

Модератор засідання – заступник голови Комітету з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин

ЯКОВЛЄВА Н.І.

ЛУБІНЕЦЬ Д.В. 15:30, ми будемо починати наш захід.

Шановні колеги, як голові Комітету з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій в Луганській і Донецькій областях, Автономної Республіці Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин дозвольте мені всіх привітати з сьогоднішнім заходом, а саме проведенням круглого столу на тему: "Запровадження засад перехідного правосуддя як передумови деокупації територій та реінтеграції населення". Наш захід проводиться з ініціативи народного депутата, члена нашого комітету, Неллі Яковлевої, яка не тільки ініціювала проведення сьогоднішнього круглого столу і вона буде його модерувати.

Вже не перший раз тема перехідного правосуддя обговорюється на базі нашого комітету. У нас є позитивні приклади, коли ми вже почали обговорення законопроекту, який є на сайті Міністерства з питань реінтеграції, на базі вищих учбових юридичних закладів. Наприклад, перший такий заклад, з яким ми проводили подібне обговорення, це Одеська академія внутрішніх справ. Сподіваюсь, що сьогоднішнє обговорення стане логічним продовженням пошуку професійних відповідей на ті гострі питання, які у нас існують, власне, як забезпечити права...

ПЕТРОВ М. Дмитро Валерійович, я щиро перепрошую, однак ми нашим учасникам ще не повідомили, як можна користуватися перекладом, тому що тут є англомовні наші колеги. Я буквально на секундочку вас перерву і поясню про те, як можна користуватися, і тоді, з вашого дозволу, ми продовжимо. Прошу вибачення.

Шановні колеги, мене звати Максим Петров, я представляю Українську Гельсінську спілку з прав людини і буду сьогодні допомагати вам в технічних питаннях. Зараз декілька слів я скажу про те, як можна користуватися функцією перекладу в нашому сьогоднішньому заході, і ви уже зможете переключати або англійську, або українську версію.

Тож, шановні учасники, сьогодні протягом заходу ми маємо україномовних та англомовних спікерів та спікерок. Якщо ви потребуєте перекладу, звертаємо вашу увагу, внизу на панелі у вас є значок "глобус". Натиснувши його, ви побачите три варіанти. "ОС" – це канал, в якому немає перекладу. Другий варіант – англійська, натискаючи його, ви будете чути англійський переклад. Третій варіант – німецька, натискаючи його, ви почуєте український переклад. Німецьку ми обрали тому, що не всі з вас можуть мати останню версію Zoom, де є українська мова, а німецька є у всіх, але в ній буде український переклад. Цю інформацію я скину в загальний чат і ви можете ще раз його переглянути, це повідомлення, і скористатися тією опцією, яка, власне, вам буде цікава і потрібна.

На даний момент в мене все. Передаю слово далі Дмитру Валерійовичу. Прошу.

ЛУБІНЕЦЬ Д.В. Дякую, пане Максиме.

Мені повідомляли, що ви на початку будете казати про технічні речі, але наш комітет показує приклад всім іншим, напевно, комітетам, якщо у нас стоїть о 15:30 початок, то ми о 15:30 і починаємо. Я чесно вас чекав до 15:31 і розпочав наш захід.

Отже, колеги, я думаю, що ті, хто потребують переклад, вже зрозуміли як ним скористатися. Не буду вже повторювати. Продовжую, що наш захід – це в першу чергу намагання знайти відповіді на ті гострі питання, які перед нами стоять, які виникли через агресію з боку Російської Федерації на сході нашої країни.

Ми повинні чітко розуміти, що і на законодавчому рівні ми повинні врегульовувати питання, які допоможуть після повернення територій дуже швидко допомагати вирішувати питання людей, які до нас повернуться. В будь-якому випадку конфлікт закінчиться і закінчиться саме поверненням територій.

Саме одним з величезних питань, на яке ми повинні знайти відповідь, це те, яким чином відмежувати у юридичній площині тих громадян, які активно допомагали та сприяли агресії Російської Федерації, і як захистити права тих людей, які фактично залишились і залишаються заручниками та проживають на окупованій території. І гостроти саме цьому питанню додає те, що відповідь повинна лежати не тільки в юридичній площині, а і в моральній.

Якою буде Україна після повернення територій, як запобігти виникненню нових ризиків для національної єдності, чи буде новий мир стійким – саме на ці питання ми і повинні вже шукати відповіді. Коли ми кажемо про проведення виборів, про законопроект про амністію, ми повинні розуміти, що це якраз і є в площині базового великого закону, який Верховна Рада в будь-якому випадку повинна буде розробляти, приймати в рамках Закону про перехідне правосуддя.

Також ми повинні розуміти, що вже сьомий рік триває ця війна. Діти, які на 2014 рік тільки народились, вони вже пішли в перші класи, навіть уже в другі класи, діти, які тоді ходили до школи, вже школу закінчили. Це теж додає додаткових відповідей, яким чином повернути ментально цих людей на українську сторону. Крім цього, ми розуміємо, що на окупованій території Російська Федерації фактично тримає людей в заручниках, використовує

засоби масової інформації, пропаганду для того, щоб робити все, щоб саме ментально українці по обидві сторони лінії зіткнення ставали все далі і далі один від одного. І це теж питання, на які ми повинні відповісти, яким чином нам цьому запобігати.

Ми розуміємо, що від зусиль абсолютно всіх гілок влади, правозахисних організацій, громадських активістів, громадських організацій залежить, чи зможемо ми ефективно справитися з цим сьогоdnішнім викликом.

Тому я сподіваюсь, що сьогоdnішнє засідання саме круглий стіл і буде тим майданчиком, де ми можемо відверто піднімати всі ці питання. шукати відповіді, розуміючи, що ми всі одnodумці і ми всі хочемо, щоб Україна не тільки повернула території, а в першу чергу не загубила людей і повернула людей, які проживають на окупованій території.

Дякую і бажаю сьогоdnі гарної дискусії.

Передаю слово народному депутату Неллі Яковлєвій. Ще раз від себе хочу подякувати за те, що вона ініціювала проведення сьогоdnішнього дуже важливого круглого столу.

Прошу, пані Неллі.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую, пане Дмитре, дякую, що знайшли час для вітального слова. І теж рада вітати всіх учасників і учасниць нашого цього засідання.

Дійсно, пан Дмитро правильно сказав про те, що це вже далеко не перший захід на базі нашого комітету, і тому цей раз вже окреслено чітко два напрями, про які ми будемо говорити.

Фактично сьогоdnі ми будемо зосереджувати свою увагу на двох питаннях – це питання люстрації, де ми маємо чітко визначити категорію тих осіб, які можуть бути притягнені до відповідальності за співпрацю з окупаційними адміністраціями, і відповідно фактично виявити осіб, які

здійснювали порушення прав людини, при цьому знайти таку модель, щоб фактично це відповідало нормам міжнародного права.

В той же час вагомою проблемою станом на сьогодні у нас є відсутність єдиної державної системи документування злочинів і власне самих прав людини. Тому відповідно ми зосередимося теж на цьому компоненті, оскільки будь-яка документація вона фактично говорить про те, що на території, на тимчасово окупованих територіях відбувалися злочини, до яких причетна Російська Федерація. І ми в подальшому можемо це використовувати і на міжнародній арені, і використовувати в міжнародних судах.

У той же час з точки зору прав людини це є надзвичайно важливим для того, щоб ми розуміли, що жертви отримують право на справедливий суд, а відповідно злочинці будуть покарані. У цьому ключі вже є певний прогрес, скажімо так, що стосується законопроекту 2689, який отримав назву "про воєнних злочинців" і очікує в парламенті на друге читання. Тому в нас сьогодні знову фахова дискусія вже виключно по окремим компонентам, бо фактично, як без документування, так і без механізмів люстрації ми не зможемо повноцінно втілити саму систему перехідного правосуддя для того, щоб це було комплексно.

Я сподіваюся, що в межах нашої сьогоднішньої дискусії ми спробуємо наблизитися до тієї моделі люстрації, яка може бути в Україні після деокупації територій, а також окреслимо шляхи вдосконалення цієї ситуації, яка є за моніторингом і за документуванням порушень ... *(Не чути)*

Тому закликаю всіх нас до активної дискусії, а також закликаю до того, щоб ми дотримувалися регламенту, бо час визначений дуже чітко. І відповідно маємо вкладатися в той таймінг, який запропонований. Тому зараз я рада запросити до слова Джеймса Хоупа, директора регіональної місії USAID в Україні та Білорусії.

Пане Джеймсе, прошу вас до слова.

ХОУП Д. Чудово. Щиро дякую.

Перша за все доброго дня і добрий день кожному. Члени парламенту, пані та панове, я дуже вдячний приєднатися до вас від USAID і допомогти відкрити цей круглий стіл. Сьогоднішня тема перехідне правосуддя – дуже важка в будь-якій країні. Україна – це не виняток, українські люди заплатили високу ціну з початку російської агресії на сході України, в Криму. Ви отримали багато смертей, пов'язаних з... більш ніж 13 тисяч людей загинули і не менше ніж 3 тисячі українців знаходяться в полоні. Багато людей зникло безвісти. Також ми бачимо поширені порушення прав людини на сході України і в Криму.

І так, як Неллі сказала, ми маємо документувати всі порушення, встановлювати механізми відповідальності за такі порушення. Ця робота дала багато українському успіху в позовах проти Росії в міжнародних судах. Це важливо.

Я хотів би признати: багато захисників прав людини з України, які сміливо збирали документацію про порушення, і які продовжують, навіть ставлячи своє життя під ризик.

USAID підтримує ці намагання, також Українську Гельсінську групу. Документація порушень – це лише перший крок від трьох важливих права на правду, права на правосуддя і права на ефективне встановлення.

Україна робить великі кроки і робить інтегровану стратегію, щоб захищати ці три фундаментальних права. І недавно прийняття стратегії, міжнародної Стратегії деокупації та реінтеграції території Криму. Вони виділяються у співвідношенні також. Ми маємо намагатися бути прозорчними у спільноті, і це буде дуже можливо для виконання нашого плану дій по цим стратегіям.

Ми також радіємо розвитку концепції перехідного правосуддя, розвитку процесів перехідного правосуддя, який іде кроком до свого прийняття. І як ви будете сьогодні дискутувати перехідне правосуддя, пам'ятайте, щоб гарантувати повну відповідальність за порушення прав

людини, важливо, щоб вкрай Україна гармонізувала національний закон за міжнародними кримінальними і міжнародними загальними правами.

Я хочу закінчити цитатою, що сказав госсекретарь Сполучених Штатів. Сполучені Штати призивають Росію прекратити окупацію Криму, звільнити всіх політичних в'язнів України і закінчити агресію. USAID дуже радий бути партнером всім вам, підтримувати керівництво і людей України. Я маю надію, що у вас буде дуже плідотворна дискусія.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую, пане Джеймсе, за вступне слово. Дякую за підтримку ... *(Не чути)* як ми будемо жити після деокупації, і маємо робити це вже зараз.

Я запрошую до слова Антона Кориневича, Постійного Представника Президента України в Автономній Республіці Крим. Будь ласка, пане Антоне.

КОРИНЕВИЧ А.О. Доброго дня, шановні колеги! Доброго дня, шановна пані Неллі, шановний пане Дмитре! Дуже дякую за можливість мати вступне слово на такому важливому заході, на цьому круглому столі, присвяченому тематиці перехідного правосуддя, який відбувається в нашому, як ми кажемо, профільному Комітеті з питань захисту прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Тому, безумовно, дуже приємно, що ця тематика перехідного правосуддя обговорюється на такому високому рівні, що сьогодні в межах, в рамках цього круглого столу ми маємо представників як парламенту, державних органів, так і представників правозахисних неурядових організацій, тих, які дійсно вчиняють і здійснюють дуже великий вплив на розвиток всього, що пов'язано з перехідним правосуддям у нас в Україні.

Я думаю, що сьогодні абсолютно зрозуміло, що альтернативи інструментам та елементам, і механізмам перехідного правосуддя, коли ми говоримо про політику щодо деокупації та реінтеграції тимчасово

окупованих територій, немає, і що відповідно саме перехідне правосуддя є тим механізмом, який допоможе Україні деокупувати та реінтегрувати тимчасово окуповані території як на Донбасі, так і у Криму. Тому, безумовно, коли ми говоримо про перехідне правосуддя, ми говоримо і про окремі райони Донецької та Луганської областей, і про територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

Дуже приємно, що сьогодні перехідне правосуддя як концепція, як явище вже знаходить своє відображення у діяльності багатьох органів, зокрема правоохоронних, таких як Офіс Генерального прокурора і профільний Департамент щодо збройного конфлікту, який сьогодні матиме теж слово, і прокуратура наша кримська. І так само, що сьогодні перехідне правосуддя знаходить свій вияв у нормативно-правових актах України.

Тобто, по суті, сьогодні перехідне правосуддя вже стало досить звичним явищем для нормативно-правових актів України. Зокрема, це відповідний Указ Президента України про наше Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим від 17 жовтня 2019 року. Це, напевно, перший нормативно-правовий акт України, який чітко дає доручення одному з державних органів працювати по треку перехідного правосуддя і напрацьовувати відповідні пропозиції щодо концепції перехідного правосуддя для України. Це є нещодавно затверджена указом Президента Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Ця довгоочікувана стратегія, яка насправді мала бути прийнята вочевидь в 2014-му чи в 2015 році, але ми дуже раді, що саме ми зараз спільно з усіма державними органами і громадськістю забезпечили те, що ця стратегія з'явилася зараз. І в ній чітко декілька разів згадується, що саме підходить запровадженню підходу перехідного правосуддя і є одним з ключових елементів державних політик щодо деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Так само затверджена іншим указом Президента в цей же день, це був день 24

березня 2021 року, Національна стратегія у сфері прав людини також конкретно говорить про механізми та застосування підходів та елементів перехідного правосуддя в контексті захисту прав людини.

Тож ми бачимо, що насправді перехідне правосуддя вже зараз з нами, вже серед нас. І так чи інакше перехідне правосуддя є важливою складовою діяльності багатьох державних органів і багатьох правозахисних неурядових організацій.

Окрім того, безумовно, перехідне правосуддя є і буде залишатися у полі уваги Комісії з питань правової реформи при Президентові України і відповідної робочої групи з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, яку я маю честь наразі очолювати. В цій робочій групі, власне кажучи, основна робота якраз ведеться навколо і довкола питань запровадження підходів, імплементації окремих підходів перехідного правосуддя у нас в Україні, зокрема, звичайно в контексті реінтеграції тимчасово окупованих територій в Криму та на Донбасі.

І, безумовно, наша робоча група розробила відповідний проект Концепції державної політики захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах збройного конфлікту на території України та подолання його наслідків. Цей проект концепції, власне, це є проект концепції перехідного правосуддя. Ми сподіваємося, що ця концепція може бути хорошою рамкою, якраз те, про що говорив шановний пан Джеймс, ..., отією рамкою, яка буде основою для напрацювання всіх відповідних законопроектів, які так чи інакше стосуються питань запровадження підходів перехідного правосуддя в Україні.

Вочевидь, що це, дійсно, буде збірка або ж певна кількість законопроектів, оскільки, дійсно, є багато моментів, які потребують саме законодавчого врегулювання, але ми вважаємо, що на цьому шляху дуже важливо мати перші кроки і що саме певні концептуальні засади можуть бути затверджені відповідним чином, а потім вже може вестися розробка

відповідних конкретних нормативно-правових актів, зокрема законів України.

На завершення, цінуючи регламент і те, що говорили шановна пані Неллі, і те, що всі наші шановні доповідачі сьогодні мають дотримуватися регламенту, я хочу щиро подякувати і комітету, і всім доповідачам, і учасникам, які сьогодні з нами тут беруть участь в цьому круглому столі, тому що я думаю, що такий широкий, різновекторний і дуже потужний склад учасників якраз свідчить про те, що перехідне правосуддя є однією з основних складових державної політики України щодо деокупації та реінтеграції наших тимчасово окупованих територій і що саме так має бути.

Тож зичу всім сьогодні хорошого заходу і дуже дякую за його організацію і всім колегам, які долучилися до участі у ньому.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую, пане Антоне, за вашу доповідь. Дякую за проактивну позицію по питанням перехідного правосуддя і також дякую за те, що ви у своїй доповіді зацентрували увагу саме на тих документах, які фактично формують базу для нашої подальшої і законодавчої роботи якраз у цій сфері.

Зараз я запрошую до слова Олександра Павліченка – виконавчого директора Української Гельсінської спілки з прав людини. Будь ласка, пане Олександр.

ПАВЛІЧЕНКО О. Шановна пані Неллі, шановний пане Дмитро, шановні учасники сьогоднішнього заходу, дуже дякую за те, що ми всі мали можливість сьогодні зібратися з цієї нагоди, підвести певний баланс розвитку і становлення самого поняття перехідного правосуддя, закріплення його в національному законодавстві і оцінки сьогоднішнього стану роботи з усіма елементами цього перехідного правосуддя.

Скажу, що я зараз знаходжусь в Запоріжжі, ми зараз разом з членом парламентського Комітету з питань прав людини і... довга назва комітету, разом відвідували пенітенціарну установу, саме реалізуючи конкретно засади перехідного правосуддя, намагаючись встановити механізми відновлення прав та свобод осіб, які були учасниками АТО і перебувають зараз в місцях несвободи. І, власне, це питання того, як теорія і практика мають відобразитися як на концептуальному рівні стратегії, так і в застосуванні практичних аспектах цього життя. Це стосується передовсім і питання освіти, і питання відновлення майна або виплати компенсації, це питання люстрації, це питання колабораціонізму, які на сьогоднішній день постають.

І разом з тим я хотів би подякувати всім сьогоднішнім учасникам, які є справді тими фундаторами цього нового поняття, яке на сьогоднішній день вже стало реальністю сьогоднішньою в країні, і воно працює таким синергетичним об'єднанням всіх зусиль на парламентському рівні, на урядовому рівні, на рівні неурядових організацій, і прекрасний результат, я сподіваюсь, буде і за результатами нашого сьогоднішнього обговорення і напрацювання рекомендацій, напрацювання нових напрямків для можливого поєднання зусиль в русі для того, щоби концепція перехідного правосуддя, її елементи перейшли з паперового в життєвий рівень і насправді стали тим визначальним чинником і орієнтиром для вибудови і законодавства, і правозастосовчої практики в питаннях подолання наслідків конфлікту.

Дуже дякую.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую, пане Олександр, за те, що включилися. Дійсно, знаю про вашу поїздку і з нетерпінням будемо чекати результатів вашої роботи і в цьому напрямку.

Зараз ми вже будемо переходити до двох тих напрямків, про які я говорила на початку нашої дискусії, і відповідно саме розглянемо питання люстрації, а також відповідальність за колабораційну діяльність. І яка з цих

фактично моделей і меж є кращою для України, чи яка є більш виваженою для України з позиції якраз вибудови політики реінтеграції.

І тому я запрошую до слова Олену Семьоркіну, заслужену юристку України, аналітикиню, спеціалістку з питань нормотворення Української Гельсінської спілки з прав людини, яка якраз і розкриє саму модель люстрації можливої у нас в Україні.

Дякуємо.

СЕМЬОРКІНА О. Дякую, пані Неллі, пане Дмитре, шановні учасники круглого столу.

Наша організація продовжує нормотворчу роботу для визначення основних елементів Концепції перехідного правосуддя. Те, про що я буду сьогодні говорити, це попередні напрацювання, які, звичайно, ще будуть обговорюватися, обґрунтовуватися, але попередньо ми всередині нашої організації, окремі наші експерти, пропонуємо такий підхід.

Для чого потрібна взагалі перевірка осіб? І досвід країн Ради Європи, країни Центральної та Східної Європи, і досвід країн ООН, членів ООН, які виходили із ситуації збройних конфліктів або ситуації тоталітарних режимів, вони всі потребували проведення певних заходів для очищення влади. Звичайно, що наша ситуація є відмінною трохи від ситуацій в постконфліктних країнах, але поряд з тим ми повинні бути готові до того, до моменту деокупації. З моменту деокупації, припинення збройної агресії органи окупаційної адміністрації вони припинять своє функціонування. І Україна має відновити свій контроль, своє державне правління на деокупованих територіях. І відповідно ми маємо бути до цього готовими через створення певної конкурсної і кадрової політики.

Що нам рекомендує Рада Європи і Організація Об'єднаних Націй для того, щоб ми дотримали міжнародні стандарти.

Перше. Люстрація чи перевірка – це не є форма кримінальної відповідальності. Це є форма позасудової перевірки осіб на їх причетність до

порушень, які вчинялися під час дії, у нашому випадку окупаційної адміністрації.

Друге. В кожному конкретному випадку має бути перевірено індивідуальну причетність особи до тих чи інших дій.

Третє. Особи повинні мати доступ до матеріалів, які свідчать про їх причетність до тих чи інших порушень, і повинні мати право оскаржити ці матеріали.

Для нас, для правозахисників, і для, я думаю, органів державної влади буде важливо визначити сьогодні вже, поки триває агресія, чітко в законі осіб, які мають бути перевірені, підстави перевірки, перелік посад для осіб, які мають бути перевірені. Це необхідно для того, щоб люди, які на сьогодні проживають на тимчасово окупованих територіях, люди, які працюють в окупаційних адміністраціях, розуміли, які наслідки для них цієї роботи з моменту відновлення державності України на деокупованих територіях.

Ми в концепції пропонуємо визначити як переліки посад в окупаційних адміністраціях осіб, які працюють, які будують підлягати перевірці, так і посади в органах державної влади України, кандидати на які будуть підлягати такій перевірці.

Серед критеріїв, які ми пропонуємо визначити, це ступінь причетності особи до порушень прав людини. Ці порушення зафіксовано в моніторингових документах Організації Об'єднаних Націй, правозахисних організацій і наразі в чинному законодавстві. Це порушення прав людини, які стосуються ..... дитинства, насильницьких зникнень, примусового переміщення осіб, адміністративного видворення, депортації і так далі.

Також буде йти мова про осіб, які причетні до відчуження державної власності, власності територіальних громад, приватної власності.

Для нас це важливо також буде, щоб кожна перевірка була максимально прозорою і зрозумілою. Наприклад, можна буде запропонувати контрольний перелік запитань по кожній особі для того, щоб проаналізувати

ступінь її втручання в права людини і порушення прав державної і комунальної власності, прав та свобод інших осіб.

Ми розуміємо, і про це говорять документи Організації Об'єднаних Націй, що перевірки будуть наражатися на певні ризики і ми також будемо в концепції оцінювати ці ризики. Це ризики, по-перше, масового звільнення осіб, які наразі працюють в окупаційних адміністраціях. Ці люди, звичайно, опиняться на вулиці і особливу небезпеку для суспільств, як правило, складають ті люди, які працювали у збройних формуваннях або спецслужбах. Тому для такого ризику держава має підготувати певні програми: і роззброєння і, можливо, працевлаштування на інших роботах або інші програми, які мінімізують суспільне невдоволення з боку тих осіб, які не мали таких прямих причетностей до порушень прав людини, але натомість втратять роботу внаслідок припинення діяльності окупаційних адміністрацій.

Також ризиком є те, що, як правило, на деокупованих територіях залишаються агенти колишньої влади. Тому підходи до перевірки мають також враховувати потребу виявити таких агентів і дати їх діям належну оцінку.

Ризиками також є те, що поки що держава не має кадрового резерву для того, щоб люди приїхали і зайняли свої посади. Є концепція формування кадрового резерву, яка була схвалена колегією Міністерства з питань реінтеграції, але якраз ця концепція не враховує ризики, які, як правило, описуються в документах ООН і на які наголошуємо ми.

Окрім того, що ми оцінюємо ризики і суспільні настрої, ми також вважаємо, що процедури перевірки мають бути належним чином інституційно забезпечені. Тобто органи, які будуть робити такі перевірки, повинні мати високу суспільну довіру, бути колегіальними, складатися з людей, які мають бездоганну репутацію. Окрім того, Організація Об'єднаних Націй і інші міжнародні організації рекомендують до перевірок залучати організації громадянського суспільства, особливо організації жертв.

Я дякую за увагу. Ми згодом проект концепції виставимо на сайт нашої Української Гельсінської спілки з прав людини і будемо консультиватися з відповідними державними установами. Тому поки що це попередня інформація, далі буде.

І, користуючись нагодою, дякую комітету за те, що комітет, як традиційно, надає нам платформу для дискусії на такі важливі теми.

Дякую. Пані Неллі, продовжуємо.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую, пані Олено, за презентацію.

І також особливо хочу відзначити цінність того, що ви якраз розкрили питання ризиків, на які ми маємо знайти адекватні шляхи їх мінімізації для того, щоб не було в подальшому закладення нових конфліктогенних чинників. А тому ще раз дякую.

Я запрошую до слова Надію Добрянську, експертку Центру прав людини ZMINA якраз з темою про колабораціонізм. Будь ласка пані Надія.

ДОБРЯНСЬКА Н. Дуже дякую за цю можливість виступити сьогодні.

Враховуючи обмеження часу, я одразу скажу, що те, про що я буду говорити, це дуже коротка вижимка досліджень, яких наша організація зараз робить з приводу застосування кримінальної відповідальності у повоєнній Європі та загалом які уроки Україна може з цього винести, тому я зосереджуся буквально на декількох важливих пунктах, які особливо стосуються дискусії тем, про які вже сьогодні інші колеги говорили.

Можна наступний слайд, будь ласка. А все інше, я думаю, що ми опублікуємо звіт вже найближчим часом. Якщо вас буде цікаво, ви зможете глянути їх далі.

В першу чергу я хотіла наголосити, що нинішні законопроекти, які зареєстровані вже з приводу криміналізації колабораціонізму та колабораційної діяльності, вони так чи інакше... всі пропонують їм однакове рішення – запровадити єдиний кримінальний, єдиний склад злочину

колабораціонізму, колабораційна діяльність. І таким чином криміналізувати дуже широкий спектр діяльності, який охоплює фактично як очевидні злочини, так і звичайне побутове життя людей на окупованих територіях. І таким чином ці законопроекти становлять колосальні загрози, якщо вони будуть прийняті, для того, щоб жителі окупованих територій, з одного боку, відчували себе причетними до України, якщо Україна фактично криміналізує життя на окупованих територіях під виглядом колабораціонізму, то це колосальні репутаційні втрати для України і для людей, для мешканців окупованих територій.

З іншого боку, що фактично широкий спектр економічного... культурного, інформаційного колабораціонізму і так далі, даліше він фактично становитиме загрозу для жителів окупованих територій, притягнення до кримінальної відповідальності просто за фактом приїзду на підконтрольну територію. Тому що вони фактично будуть обвинувачені в тому, що вони колаборують із окупаційною владою просто за самим фактом того, що вони займаються якоюсь підприємницькою діяльністю чи працюють в якихось не обов'язково навіть в державних установах, але навіть, можливо, в державних установах невизнаних органів влади.

Тому в нашому дослідженні я хотіла зосередити в презентації на двох питаннях.

Перше питання. Чи потрібен склад колабораціонізму в Кримінальному кодексі і який був досвід країн в світі, в першу чергу це після Другої світової війни в Європі з приводу криміналізації іншого колабораціонізму не пов'язаного з державною зрадою. Тобто умовно економічного, адміністративного, побутового колабораціонізму.

В кожному разі термін "колабораціонізм" є емоційним і політичним, який в нашому сприйнятті зараз, це фактично прирівнюється, він є результатом того, як після Другої світової війни в нашому сприйнятті людей термін взаємодії із окупаційною адміністрацією склеївся із злочинами цієї окупаційної адміністрації. Ідеться в першу чергу про злочини нацистської

Німеччини, про злочини проти людяності, злочини проти миру вчинені ними, воєнні злочини.

І тому, коли ми зараз говоримо так званий злочин колабораціонізму, ми так фактично прирівнюємо людей, які зовсім ніяким чином не причетні до діяльності окупаційної адміністрації. Ми нібито їх робимо співучасниками їхніх злочинів, хоча це, очевидно, не так. І тому я буду говорити про те, чи потрібен окремий злочин, так званий колабораціонізм, і що сталося, якою була практика застосування кримінальної відповідальності за економічний та інші види так званого колабораціонізму.

Можна наступний слайд, будь ласка. Один великий висновок, який можна зробити, ознайомившись із досвідом застосування відповідальності за так званих колабораціонізм в країнах Європи після Другої світової війни, те, що не було такого злочину колабораціонізм. І тому наші українські ініціативи створити злочин колабораціонізму вони просто... вони не мають жодного обґрунтування. І Радянський Союз, і країни Європи переслідували більшість засуджених за так званий колабораціонізм за складами державної зради. Тому в Україні вже є в Кримінальному кодексі достатньо об'ємний і підходящий склад державної зради і посягання на територіальну цілісність, та інші є злочини про національної безпеки, які в цьому плані дуже відповідають, скажімо, практикам європейських країн.

Другий склад, за якими переслідували за так званий колабораціонізм була співучасть у воєнних злочинах, у злочинах проти людяності. Більше це застосовувалося в Радянському Союзі та країнах, які були під його політичним впливом, або були ним окуповані. Союзні держави не переслідували своїх громадян за такі злочини. Тому в нас у досвіді, у пам'яті є ці терміни "каратели" і... Боже, який другий. Я перепрошую, другий радянський термін я забула. Йдеться про так званий колабораціонізм, але не співучасть у діяльності окупаційних адміністрацій німецький, а саме співучасть у воєнних злочинах, злочинах проти людяності. Знову ж таки в цьому випадку в Україні є достатня правова база для того, щоб притягнути до

відповідальності за так званий колабораціонізм. За цієї підстави є в Кримінальному кодексі є достатньо виписані склади. Відповідно Україна ..... юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Таким чином, для того, щоб переслідувати за злочини умовного, так званого колабораціонізму в нас уже є всі підстави, і це нормальна європейська практика.

Другий момент – це з приводу того, чи потрібно переслідувати за економічний чи адміністративний колабораціонізм. І в цьому плані практика країн Західної Європи, ще Радянського Союзу показала, що немає ніякого хорошого рішення як переслідувати, як встановлювати відповідальність за це, тому що досвід так званої люстрації, який ми знаємо з французького досвіду, про виключення, так звану соціальну смерть засуджених за співпрацю з урядом Віші, вона показала, вона привела до довгострокового розколу суспільства на людей першого класу, які не були обвинувачені у так званому колабораціонізмі, і тих, хто був обвинувачений, і воно... Окрім того, що люди постраждали від війни, це таким чином створило додатковий розкол.

Так само в Радянському Союзі люди, які опинилися на окупованих територіях, їм присвоїли статус неблагонадєжних і їх можна було звільнити з роботи по великому рахунку дуже легко. І практика показала, що так само це була велика кількість людей і переслідувати їх, як це – всіх звільнити і найняти нових, виявилось непрактичним. Є дослідження про те, що, наприклад, в Ростовській області є достатньо такі детальні цифри того, що неможливо було просто звільнити всіх і набрати нових. Це фактично треба було б організувати масові переселення людей і це б не мало ніякого практичного сенсу.

Так само переслідування за економічний колабораціонізм в Нідерландах і в Норвегії, в Бельгії, вони привели до того, що спочатку уряди заявляли, що ось ми зараз перемаємо і всіх звільнимо, всіх покараємо, по факту перші ж повоєнні уряди і в Бельгії, і в Нідерландах мусили дуже

швидко обмежувати своє законодавство, скорочувати обсяги переслідувань, тому що це просто було непрактично.

Наприклад, в Бельгії, Нідерландах для доведення економічного колабораціонізму потрібно було підприємства зупиняти, вилучати їхнє майно, їхні товари, тому що потрібно ж провести справедливе розслідування. По факту це перешкоджало будь-якому економічному відновленню країни і мусило призвести до звільнення величезної кількості населення з роботи і врешті-решт від цього довелося дуже швидко відмовитися.

І тому я хотіла наголосити на тому, що амбітні плани звільнень і переслідувань за ознаками економічного чи адміністративного колабораціонізму в Європі після Другої світової війни дуже швидко всі довелося звернути. Обмеження виборчих прав і громадянських прав, які встановлювалися, наприклад, в Норвегії чи у Франції, вони привели до довгострокового створення "другосортного" населення, яке, по великому рахунку, тільки зашкодило ... країнам і соціальної єдності після війни.

Тому, на мій погляд, Україна має враховувати таку попередню практику і тверезо ставитись до того, що таке переслідування, воно якраз суперечить цілям перехідного правосуддя, яке має ставити в центрі людей і їхній досвід війни, і встановлення справедливості, яка саме... Саме покарання тих злочинів, які справді становлять суспільну небезпеку. А у випадках з економічно-адміністративною діяльністю на окупованих територіях це практично неможливо довести, яка з тих діяльностей була суспільно-небезпечною, а яка ні.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧА. Дуже дякую вам, пані Надія, за доповідь.

Дійсно, хотілося, щоб автори законодавчих ініціатив про колабораціонізм спочатку ознайомилися з європейським досвідом, а вже потім реєстрували законопроекти.

Але ми не покидаємо тему колаборації. І я рада запросити до слова Матільду Богнер, голову Моніторингової місії ООН, якраз щодо оцінки тих законодавчих ініціатив, які є в парламенті щодо колабораціонізму і прав людини. Прошу, будь ласка, Матільда.

БОГНЕР М. Щиро дякую.

Шановні учасники, шановні члени парламенту! Ми сьогодні з радістю будемо обговорювати цю важливу тему. перехідне законодавство дуже важливе для формування, як сьогодні на круглому столі зазначено, формування перехідних процесів і вони будуть успішними у визначенні тих порушників, які дійсно будуть причетні до колабораціонізму.

Стосовно виборчих проблем. У нас дійсно, може існувати соціальна колізія і частіше буде траплятися. Наприклад, у серпні 19-го року конвенція легальної реформи урядової стосовно інтеграції тимчасово окупованих територій та їх... У вересні 20-го року Президент склав законопроект, в якому перехідне правосуддя було визначено основоположним, і зараз на розгляді знаходиться у парламенті.

Питання перехідного правосуддя, процес повинен будуватися перш за все на дотриманні прав людини, визначенні жертв та підтримки для їх сімей. Ефективної комунікації, не важливо в Україні це чи... Для того, щоб, можливо, внесення для перехідного правосуддя було в цьому процесі у встановленні перехідного правосуддя, проводилося з консультаціями, з жертвами, зі свідками правопорушень, включаючи і дітей, і жінок, які перенесли такі порушення.

Також питання розвитку перехідного правосуддя для суспільства в конфлікті, який склався на Україні, потрібно скласти унікальну техніку, яка буде застосована саме на цих територіях тимчасово окупованих і будуть ефективно запроваджувати питання права перехідного правосуддя. Співпраця з усіма свідками та жертвами злочинів та встановлення чинного... дійсно справедливого правосуддя для усіх злочинів.

Ціла низка законопроектів зареєстрована в парламенті стосовно перехідного правосуддя, і вони не просто відповідають міжнародному правосуддю, міжнародному захисту прав людини, а також мають ретроактивну дію, і питання реінтеграції осіб, які проживають на окупованих територія та у Криму.

На завершення я бажаю, щоб ці законопроекти... вони не несуть ризику для розділу суспільства, розділу України, і питання перехідного правосуддя – це одне з найбільш важливих сьогодні і потребує ще більш детального аналізу.

Дякую за увагу.

ГОЛОВУЮЧА. Дуже дякую, пані Матильда, за те, що ви долучилися до нашої дискусії і наголосили на важливості дійсно запровадження, повноцінного запровадження основ перехідного правосуддя. Ще раз дякую.

І хочу запросити до слова Ганну Христову, керівницю Проекту Ради Європи "Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень. Друга фаза", доктора юридичних наук. Якраз про перехідне правосуддя і стандарти прав людини.

Будь ласка, пані Ганно, прошу вас.

ХРИСТОВА Г. Дякую, шановна пані головуюча. Дякуємо Комітету з прав людини за постійну системну роботу в напрямі того, щоби права людини були дійсно наскрізною проблематикою процесів реінтеграції і деокупації. Насправді сама ця теза заслуговує на схвалення, і ми постійно транслюємо її нашому керівництву в Страсбурзі, підкреслюючи, що Україна усвідомлює, що питання деокупації, реінтеграції мають відповідати базовим стандартам прав людини, звичайно стандартам міжнародного гуманітарного права з урахуванням засад міжнародного кримінального права.

Наскільки я можу бачити за часом, ми, в принципі, максимально ідемо, дотримуючись графіку. Тому моя основна задача – не завадити цьому

процесу і висловити лише кілька ключових тез, які, безумовно, потім можуть бути далі розширені, обговорені вже в подальших тематичних дискусіях на різних майданчиках.

Я направила секретаріату більш розгорнуті тези, які стосуються саме заявленої теми, а саме проблематики перехідного правосуддя в світлі стандартів Ради Європи. І сподіваюсь, це теж буде корисний матеріал для опрацювання секретаріату. Тому зараз зверну увагу на, у нас ще є кілька ключових моментів, які прямо пов'язані з двома, передусім з першим, але в цілому з двома заявленими напрями дискусії.

І перша ключова теза полягає саме в частині того, що зараз предметом в тому числі сьогоdnішнього обговорення є доцільність ухвалення одного з або взагалі будь-якого законопроекту, який стосується колаборації. І, напевно, перша ключова теза буде полягати в тому, щоб нагадати всім нам про цілі перехідного правосуддя, які абсолютно чітко заявлені і є основою концепції перехідного правосуддя або правосуддя перехідного періоду, або транзитивного правосуддя, ..., суть це не змінює. А абсолютно основою основ є те, що інструменти перехідного правосуддя будь-то судові, будь-то позасудові, будь-то із залученням міжнародної спільноти, будь-то без неї, бо існували різні практики спрямовані передусім на відновлення довіри - це перша теза.

Друга теза. На примирення, не обговорюючи зараз природу конфлікту і взагалі безвідносно до природи конфлікту, і на досягнення, і відповідно на заходи, які спрямовані на досягнення справедливості, істини і прощення. Це цитати з основ перехідного правосуддя. І, безумовно, що кожна модель перехідного правосуддя, вона трансформується через призму кожного з конфліктів, який може мати міжнародний компонент, внутрішній компонент, бути гібридним і взагалі, безумовно, що природа конфлікту є, і збройного конфлікту, є предметом окремої дискусії при визначенні моделі перехідного правосуддя. Але, тим не менше, основи лишаються єдиними, хоча передбачають інтерпретацію. І відповідно риторичним питанням буде те,

наскільки постановка питання, яка взагалі-то заявлена в межах законопроекту про колаборацію, відповідає тим цілям, які були озвучені, і взагалі здатна сприяти їх досягненню.

Друга теза полягає в тому, що нарешті юридична спільнота і не тільки, передусім державний корпус прийшов до стійкого розуміння, що права людини і вимоги, які стосуються прав людини, вимоги, які стосуються міжнародного гуманітарного права, і міжнародне кримінальне право – це та юридична особа, на підставі якої діє перехідне правосуддя. І це ті стандарти, які висуваються до політики держави передовсім. І відповідно вони не можуть заперечуватись. І, власне, тест на відповідність цим нормам, різним галузям міжнародного права є основою при формуванні відповідної національної політики, і як наслідок того, коли ця відповідність не дотримується.

І шановна пані Олена Семьоркіна сьогодні якраз наголошувала на надважливому принципі – принципі індивідуалізації заходів реагування в межах люстрації. Тобто коли тільки у зв'язку з конкретними діями осіб, можуть бути застосовано певні заходи. І саме питання індивідуалізації і було покладено в тому числі в основу вже тих справ і тих рішень, які було програно Україною в частині тих інструментів люстрації, які мали місце після Революції Гідності, і відповідного законодавства. Цей досвід, безумовно, не можна не брати до уваги. І вже є неодноразові факти, коли особи відновлені фактично на посадах через відповідні рішення, ухвалені на їх користь Європейським судом з прав людини.

І, напевно, зараз є надважливою задачею упередити подібний розвиток подій в частині запровадження законодавства щодо люстрації, потенційного колабораціонізму і так далі.

І відповідно наступна теза полягає в тому, що як тільки український законодавець зробить перший крок у бік криміналізації діянь, пов'язаних з так званим колабораціонізмом, всі стандарти права Ради Європи, безумовно, не тільки, але ми говоримо з боку права Ради Європи. Всі стандарти, які

стосуються права на свободу і особисту недоторканність, всі стандарти, які стосуються права на справедливий суд, тобто вся 5 стаття, вся 6 стаття і так далі, і так далі будуть повною мірою застосовані до відповідних інструментів. І як мінімум, це означає необхідність надсерйозної експертизи саме з точки зору застосовності всіх стандартів, які висуваються до кримінального процесу і кримінального провадження. І, безумовно, що це треба брати до уваги.

Наступна теза. І так само, так само вступає в дію 7 стаття, яка забороняє будь-яке покарання без закону і будь-яку відповідальність відповідно без закону. І ця стаття категорично не допускає будь-які відступи від відповідних зобов'язань. По суті це означає, що законодавство, яке набуде чинності, буде стосуватися тільки тих осіб, які... і, власне, поширюватися на їх діяння з моменту набуття чинності відповідним кримінальним блоком. Тобто це означає криміналізацію дій тих, які після 7 років збройного конфлікту і окупації вимушені, багато хто вимушені існувати в тих умовах, в яких вони існують. Більше того, як проект, який займався питаннями внутрішньо переміщення не один рік, знову риторичне питання, відповідь на яке очевидне: а чи створила Україна всі умови, щоб будь-хто міг приїхати на територію України? Це питання доступу до житла і так далі. Безумовно, що частина населення була вимушена лишатися на тимчасово окупованих територіях і виживати в тих умовах, в яких вони перебувають. Тому це означає, що криміналізація відповідної діяльності з моменту набуття чинності відповідними законодавчими змінами, тобто після 7 років окупації, як мінімум, це той фактор, який треба брати до уваги.

І нарешті на завершення. Ми обговорювали питання, яке пов'язано із... і переходимо фактично в наступний блок, який пов'язаний із фіксацією порушень прав людини і компенсацію жертвам. І от тут лише одна теза надважлива. Ми надзвичайно вітаємо ті перші кроки, які вже зроблені в межах парламентського корпусу. Комітетом з прав людини вже відбулося обговорення, як нам відомо, законопроекту, який стосується захисту

майнових та інших речових прав осіб, які постраждали від збройної агресії, законопроект, який передбачає створення реєстру зруйнованого житла і майна осіб внаслідок збройної агресії. І, безумовно, це буде тим надважливим кроком, який не повною мірою охоплює всі питання відновлення прав, але принаймні достатньою мірою охоплює питання відновлення і захисту майнових прав, речових прав в цілому, і, безумовно, обліку, обліку тих порушень, які мали місце. І створення такого реєстру мало би бути і могло би бути надважливим кроком у бік фіксації порушень прав людини і конкретних дій держави Україна у цьому зв'язку.

Дякую за увагу. Бажаємо плідного обговорення.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую, пані Ганно, за таку ґрунтовну доповідь і за пояснення окремих моментів саме з юридичної точки зору і норм права.

Шановні колеги, у нас мало бути зараз ще 10-хвиленне обговорення, але я пропоную, щоб ми перейшли змістовно до наступного блоку і вже наприкінці обговорили одразу ж два питання: з питань люстрації і з питань якраз документування.

Тому я запрошую до слова Антона Дробовича, голову Українського інституту національної пам'яті. Пане Антоне, будь ласка.

ДРОБОВИЧ А.Е. Доброго дня! Перш за все дуже дякую за запрошення. По-друге, я наприкінці свого виступу теж два слова скажу як коментар на перший блок, який стосується і застосування люстрації. Тим більше, що ми, наприклад, тісно вивчаємо досвід інститутів пам'яті європейських країн. І маємо, наприклад, у себе перед очима досвід польського Інституту національної пам'яті, який не тільки відновлює і зберігає пам'ять, зокрема, про час, коли тоталітарні режими здійснювали вплив на польське суспільство, але і також має повноваження щодо люстрації. І це цікавий досвід, який теж можна вивчити, як особливо останні роки запитання щодо ефективності роботи польського Інституту національної пам'яті, критика

щодо змін законодавства. Але, тим не менше, якщо говорити про подолання спадщини тоталітаризму, то це один з найуспішніших досвідів і послідовних. Тому що частина, не всі країни світу послідовно критикують комуністичний тоталітаризм. Ми бачимо, що Європейський Союз, наприклад, зробив багато щодо цього. Є і відповідні заяви, і відповідні декларації.

Натомість на рівні Організації Об'єднаних Націй в силу різних обставин і впливу комуністичного Китаю, і непослідовної позиції... не те, що непослідовної, абсолютно неадекватної позиції Російської Федерації Організація Об'єднаних Націй практично не прийняла великих документів і непропорційна кількість документів, які засуджують нацизм. І відповідно практично нема документів, які засуджують комуністичний тоталітаризм.

Але перейдемо до теми, яка тут заявлена – це досвід нашого інституту у питаннях доступу до правди.

Перш за все, я хотів би зауважити, що відповідно до самої логіки перехідного правосуддя сама по собі правда історична без справедливості, без встановлення справедливості, буде недостатньою. Це буде неповна історія. Так само і справедливість. Якщо здійснити відповідні санкції для людей, які фактично не виконали свої обов'язки як громадяни, (*Не чути*) підкреслити, що не можна застосовувати все, що стосується Криму, Конвенції з прав людини, наприклад, беззастережно, не враховуючи, що частина людей, про яких ідеться, порушили свої обов'язки, наприклад в 2014 році. І цей нюанс потрібно теж враховувати.

Тому що ми не можемо ставити, у повній мірі застосовувати дискурс про права людини, абсолютно не ставлячи питання про обов'язки людини, в тому числі обов'язки щодо держави і спільноти, в якій вона перебуває. Це знову ж таки абсолютно в рамках закону і гуманістичної парадигми, ліберального дискурсу потрібно діяти. Але тут має бути поправка, і коли ми спілкуємося в тому числі з нашими іноземними колегами, ми теж повинні це враховувати. Ми не можемо зробити вигляд, що нічого не сталося і ось ми прийшли, і будемо з нуля застосовувати це законодавство.

Що стосується нашого досвіду, то, звісно, ми робимо все можливе, щоб зафіксувати свідчення. У нас є великий проект "Архів усної історії", який ми буквально тиждень тому представили цифрову версію. Там близько 1600 записів. В тому числі щодо Криму ми зараз готуємо колекцію, зокрема, і запис, наприклад, в цю хвилину кримські татари записуються з нашими фахівцями по кримським подіям 2014 року. Ми спілкуємося з людьми, які займали посади в Криму, а просто мешканці Криму, працівники, які на стратегічних підприємствах, ми фіксуємо їх дані за допомогою глибинних інтерв'ю відповідно до усної історичної методології, власне, наукової методології, щоб зменшити рівень суб'єктивізму в цих свідченнях. І це буде великий масив матеріалу, який буде потім використаний перш за все науковцями, авторами, які будуть описувати цю періодизацію.

Звісно, важливо доступ при відновленні українського суверенітету над Кримом. Надзвичайно важливо – це доступ до документів. Всі ті документи, які зараз генеруються Російською Федерацією в рамках її ефективного контролю над Кримом, це одне з перших, що повинні спецслужби наші і силові структури забезпечити, це збереження і доступ до цих документів. Саме ці документи в багатьох випадках стануть підставою до кримінальних проваджень щодо конкретних осіб. І це потрібно теж пам'ятати, і це має бути частина деокупації. Деокупація, ми ж розуміємо, що скоріше за все вона матиме силову фазу, і силова фаза деокупації повинна обов'язково враховувати збереження матеріалів, які потім стануть визначною частиною формування державного звинувачення всіх тих людей, які вчинили злочини.

Відповідно також зараз ми працюємо з нашими партнерами з Представництва Президента України в Криму, з Офісу Генерального прокурора, прокуратури Автономної Республіки Крим, за підтримки міжнародного фонду "Відродження" над створенням, поки що робоча назва "Віртуальний музей російської агресії", де двома мовами ми розповідаємо про найбільш важливі епізоди, найбільш показові, наскільки важливі епізоди, всі важливі, тим більше показові епізоди і події російської окупації,

починаючи від масових акцій на підтримку територіальної цілісності України і відповідно реакції російських окупантів, закінчуючи конкретними насильницькими викраденнями, порушеннями злочинами російської окупаційної влади щодо екології, майна людей і так далі.

Цей проект не є формуванням бази даних. Але це є ..... достовірно, який базується виключно на перевірній офіційній або іншій достовірній інформації, двомовний проект, який ми найближчими місяцями презентуємо. Ми працюємо, це було б неможливо без громадських організацій, значна частина яких допомагає і формувати ці кейси ..... і формувати посилання на матеріал. Я думаю, що це не буде база даних, як я вже сказав, але це буде один із перших таких системних .....-проектів, які допоможуть будь-кому ... *(Не чути)*

ГОЛОВУЮЧА. Пане Антоне.

ДРОБОВИЧ А.Е. ...уявлення 7 років.

ГОЛОВУЮЧА. Якщо можна, то хвилиночку на завершення.

ДРОБОВИЧ А.Е. Добре.

І також інститут протягом цих років видав і матеріали книжкові, і виставкові матеріали, які розповідають про хронологію окупації. Видані книги, наприклад, "Люди "сірої зони" – це, власне, запис усних історичних свідчень про людей, які пережили окупацію, розповідають.

Тому всі ці матеріали опубліковані у відкритому доступі. І ми продовжимо свою роботу в цьому. Але я хотів би підкреслити, питання пам'яті, доступ до правди про події, тобто щоб всі люди знали, хто був негідником, а хто був молодцем, хто був злочинцем, а хто був, хотів би підкреслити, є такий термін, який використовується для позначення часів окупації нацистської – стратегії виживання, хто був колабораціоністом, а в

кого це була стратегія виживання і не було інших речей. Але це все не матиме до кінця сенсу, якщо не буде вироків, чесного суду і документального підтвердження.

І наостанок я хочу вам сказати, що світ знає тільки один випадок реалізованого перехідного правосуддя. Все інше, вибачте мене, це версія глибокої стурбованості, і цей єдиний виняток забезпечений виключно наполегливістю, а часом безкомпромісною силою Держави Ізраїль, це випадок з Голокостом. Це єдиний випадок, коли концепція перехідного правосуддя була доведена до кінця. Всі інші випадки, вибачте, це більш-менш версії того, що б могло бути.

Дякую за увагу.

ГОЛОВУЮЧА. Добре. Дякую за вашу позицію. Дякую за роботу Українського інституту національної пам'яті і за презентацію тих проєктів, які є актуальними на сьогоднішній момент.

Хочу передати слово Дмитру Ковалю – юристу громадської організації "Трус Хаундс". Будь ласка, пане Дмитре, до слова.

КОВАЛЬ Д. Дякую, пані Неллі.

Я буду говорити про документування в кількох аспектах цього поняття. Так як ми маємо дуже обмежений таймінг, то я не зможу в деталях розповідати про кожен з аспектів, але все ж таки хотів би намалювати певну мапу того, що документування дає та що ми можемо від нього очікувати.

Перш за все щодо того документування, хто працює над документуванням сьогодні в Україні. Найперше – це державні, звісно, органи, це правоохоронні органи та прокуратура, а, крім того, це громадський сектор. На щастя, і це дещо така відповідь тому аргументу чи тій пропозиції, про яку ви, пані Неллі, говорили, громадський сектор сьогодні співпрацює досить широко з державними структурами. Я радий бачити тут наших партнерів, партнерів моєї організації, з якими ми працюємо. Це і

луганська прокуратура, і прокуратура Автономної Республіки Крим. І на сьогодні уже започаткований пілотний проект по об'єднанню баз даних і створенню єдиної бази, яка б дозволяла відслідковувати ті порушення прав людини, ті порушення міжнародного гуманітарного права, які вчиняються на окупованих територіях і найперше – на окупованій території Автономної Республіки Крим.

Далі, зрозумівши, які є суб'єкти, хочу далі рушити і проговорити те, для чого взагалі документування може застосовуватися. Найбільш очевидним, для чого воно потрібне, для чого ми його очікуємо і як застосовуємо – це судові процеси та покарання тих, хто вчиняє порушення знову ж таки прав людини або міжнародного гуманітарного права, у випадку з останнім серйозні порушення.

Ці процеси взагалі вони можуть де відбуватися? На міжнародному рівні, коли ми говоримо про Міжнародний кримінальний суд найперше, але також і про суди інших держав, коли йдеться про так званий принцип універсальної юрисдикції, або на нашому національному рівні. І, очевидно, що найбільша кількість процесів буде саме на національному рівні проходити. Тобто документування потрібне для того, щоб підтримувати обвинувачення, для того, щоб ефективно доводити винуватість тих, хто здійснив найсерйозніші порушення міжнародного права прав людини чи міжнародного гуманітарного права.

Але є ще кілька сфер, які, як правило, те, що називається *over look*, ті сфери, де документування також корисне, але які не є настільки частиною цього дискурсу перехідного правосуддя, як вони мали б бути. Про що йде мова? По-перше, про комісії р встановлення правди, які є одним із таких титульних, одним із самих поширених інструментів, механізмів перехідного правосуддя. Вони застосовувалися по всьому світу, в кожному з регіонів, тут надто просвітлена публіка, щоб я якось пояснював додатково, що це таке і які приклади. Лише скажу, що і в Північній Америці на прикладі Канади, і в Південній Америці, Чилі, Аргентина, Бразилія, так і в Африці, найвідоміше

це Сьєрра-Леоне, Південна Африка, і в Євразії, Корея, ..., Шрі-Ланка ці комісії діяли, працювали і з різною ефективністю, звісно, але все ж таки досягали певних результатів.

На чому ці комісії базують свої висновки і як вони взагалі пишуть оту правду, яку покликані встановити. Це знову ж таки базуючись на документуванні. Не все, далеко не все документування в таких комісіях проводиться безпосередньо комісіями, вони дуже широко спираються на те документування, яке або державні органи проводили, або яке проводили громадські організації. Тобто якщо частиною перехідного правосуддя українського стануть оці от комісії, знову ж таки це можуть бути або державні структури, або якісь гібридні структури, або структури, які не пов'язані з державою, але тем не менше підтримуються нею, то документування для цього дуже буде важливим.

Інший аспект для чого документування ще може бути. Це те, що називається ..... Скажімо, коли йдеться про... якщо говорити про якісь історичні приклади, Південну Африку і порозуміння там, воно починалося з визнання провини, визнання провини за конкретні порушення, за конкретні факти. Для того, щоб знати, за що взагалі вибачатися, за що визнавати провину, потрібно мати цей перелік якихось фактів, які суспільство приймає для того, щоб рушити далі від тієї точки примирення.

Іншим прикладом, який в пресу потрапив переважно через справу в Міжнародному кримінальному суді, яка зараз слухається, це справа Домініка Онгвена, людини, яка була і жертвою воєнних злочинів, і одночасно одним із керівників групи, яка вчиняла воєнні злочини, це процедура, яка називається ....., це угандійська процедура, яка передбачає випиття алкоголю спільне. І знову ж таки під час цього випиття алкоголю обговорюються ті проблеми, які в суспільстві є і які, власне, призвели до тих серйозних порушень прав людини, які мали місце.

Знову ж таки ця процедура заснована на тому, що спочатку обговорюються ті факти, які приймають всі групи в суспільстві для того, щоб

рушити далі в розвитку чи в примиренні між собою. Я говорю про досить традиційні форми, але ясно, що взагалі в будь-якому примиренні оце встановлення базових фактів є ключовим насправді.

І, завершуючи, останнім таким елементом чи останнім видом діяльності, яка пов'язана з альтернативною ....., яка базована на документуванні є використання документування і фактів встановлених під час документування в мистецтві.

Знову ж таки тут може бути дві форми. Перша форма – це, коли мистецтво навмисно репрезентує діяльність, скажімо, якихось міжнародних структур, які мали юрисдикцію розглядати справу пов'язану з певною територією. Такі інституції, музейні інституції чи певні інституції пам'яті існують в багатьох країн, де діяли міжнародні суди. Скажімо, такі є в Поточарі містечку біля Сребрениці, де репрезентована історія, власне, геноциду боснійців під час війни в Югославії. Така інституція є в Пномпені, де знову ж таки висновки відповідних палат спеціальних в Камбоджі презентовані, і розповідається історія знову ж таки геноциду в Камбоджі. Таке є в Берліні в Музеї терору, де виставка Нюрнберзького трибуналу представлена і розповідається історія Другої світової війни, така інституція може теоретично бути і в Україні, яка б також говорила на основі тих доказів чи тих фактів, які зібрані документатором, які представлені судах українських чи в Міжнародному кримінальному суді, і, власне, розповідати історію у свій унікальний спосіб.

Але мистецтво може бути не тільки засновано на отаких інституційних, скажімо, феноменах, воно може бути відв'язане від них. І тут йдеться про те, що самі різні форми – чи це новели, чи це кіно документальне чи художнє, чи це творчість картини, чи ще щось інше також може використовуватися і може бути засноване на документуванні і може використовуватися для цілей транзитивної юстиції.

Прикладів також маса. Це і в Лівії, де Муаммара Каддафі зображають по-різному саме для того, щоб показати, що його час не був настільки

успішним, як пропаганда в свій час повідомляла, так? Це використовується і в Сирії сьогодні, використовується в Грузії дуже широко, є багато проектів в Тбілісі і таке інше.

Тобто мені здається, що...

ГОЛОВУЮЧА. На жаль, час...

КОВАЛЬ Д. Останнє речення.

Тобто моя ідея яка? Що треба розуміти, що документування не лише для покарання, воно також для початку діалогу і воно також для примирення. І відповідно це має впливати на ті принципи, які ми застосовуємо до документування.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧА. Дуже дякую вам за таку змістовну доповідь. Дійсно, помандрували світом і оцінили важливість документування і зокрема ті аспекти, які можуть бути використані як досвід в Україні. Тому ще раз дякую.

І запрошую до слова не одного, а навіть двох спікерів в межах однієї теми, що стосується документування порушень прав людини у Криму. Тому я запрошую Сергія Мокренюка – керівника аналітичного напрямку громадської організації "Регіональний центр з прав людини", а також Ольгу Скрипник – голову правління громадської організації "Кримська правозахисна група". Будь ласка.

Пане Сергію, мікрофон увімкніть, будь ласка.

МОКРЕНЮК С.М. Дякую, пані Неллі.

Я буду говорити про особливості документування порушень прав людини на тимчасово окупованому Кримському півострові, і в першу чергу хотів би виокремити найважливіші характеристики таких порушень. Таким є

щонайменше це місце вчинення порушення, тобто території, де органи влади не мають доступу. У своїй сукупності такі порушення, зазвичай, складають елементи або є наслідком державної політики Російської Федерації.

Третя характеристика – це те, що збір доказів таких порушень ускладнений. І використання звичайних інструментів доказування або обмежено, або виключено.

Четверте – це те, що деякі порушення прав неочевидні і обґрунтування їх факту зазвичай ускладнено необхідністю дуже глибокого аналізу не лише національного, але й міжнародного права.

І нарешті п'ятий найважливіший чинник, який маємо враховувати – це те, що обґрунтування факту порушень можливе лише через призму контексту перебігу всього конфлікту. Історія окупації, аналіз державних політик, нормативних документів агресора, розкриття системності порушень, пошук дослідження схожих інструментів і механізмів, які використовувала Російська Федерація. І, безумовно, аналіз обґрунтування стратегічної та тактичної мети цих дій агресора.

І я хотів би чітко зафіксувати тезу про те, що документування порушень прав людини мають здійснювати органи державної влади України за участю інститутів громадянського суспільства, а не навпаки. І з одного боку, це і обов'язок, який прямо визначений Конституцією України. З іншого боку, треба розуміти, що лише держава на сьогодні має належні організаційні можливості комплексного підходу до збору і аналізу, і збереження інформації про конфлікт і порушення прав у зв'язку з цим. Лише держава має достатній ресурс, щоб організувати діяльність груп експертів, спроможних виконувати комплексні і досить нетривіальні завдання.

Крім того, важливо, що питання ефективності формування і реалізації державних політики щодо тимчасово окупованих територій, захисту прав людини неможливо без належних даних про причини і характер, масштаби, перебіг конфлікту в тому числі. Тобто будь-яке порушення – це, по великому рахунку, для нас завжди є відновлення інформації, погляд в ретроспективі на

підставі тих даних, які є на сьогодні. І тому важливо збирати дані прямо зараз.

Перехідне правосуддя – це про відчуття справедливості насамперед, про право на правду і про комплексне дослідження тих чи інших фактів, які є болючими і які неможливо насправді дослідити в подальшому, не збираючи їх сьогодні. І тому перехідне правосуддя – це завжди про відновлення довіри до влади. І без виваженої ефективної політики прямо сьогодні щодо окупованих територій в подальшому це неможливо.

На мою думку, відповіддю на такі виклики може бути створення єдиного національного центру документування, до завдань якого щонайменше необхідно віднести – це в першу чергу організація координації діяльності органів державної влади та взаємодія з інститутами суспільства.

По-друге, це формування якихось там єдиних зрозумілих стандартів документування, розробка стратегічних напрямків, способів, методів документування.

Третє. Це збір і аналіз, і зберігання. Найважливіше – зберігання всієї інформації про конфлікт та його перебіг.

Четверте. Це формування і ведення великої кількості реєстрів про порушення прав людини, зокрема про загиблих осіб, поранених, зниклих безвісті, осіб, позбавлених особистої свободи, незаконно переміщених осіб за межі окупованої території. Щодо збитків реєстр потрібен, щодо дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії, і, власне, місць поховання.

І обов'язково це узагальнення і оприлюднення об'єктивної інформації про перебіг конфлікту. Найважливіше, що, на мою думку, центр документування це має бути одночасно і мозковий центр, і одночасно сервісний, який би мав задачу збір даних про конфлікт, аналіз, підготовка документів, формування доказової бази для всіх інших установ і інституцій, які здійснюють окремі дії щодо захисту конкретних порушених прав людини або інтересів держави.

І найважливіше, що такі матеріали стали би широкою причиною, власне, і базовою для суспільних дискусій, і формуванню громадянської думки вже сьогодні про неможливість порушення прав людини.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую.

Пані Ольга, будь ласка, продовжуйте.

СКРИПНИК О. Доброго дня! Дякую. Сподіваюсь, ви мене чуєте, да? Все добре? Чудово. Щиро хочу подякувати колегам і всім, хто зробив цей круглий стіл і це обговорення, воно дуже важливе. І добре, що є ця дискусія.

В цілому ми вітаємо і документи, які останнім часом були прийняті, я думаю, що це дуже важливий крок. Це і стратегія реінтеграції і деокупації. І тут Дуже важливим є, що якраз не один раз зустрічається в стратегії і в напрямках, і в завданнях саме якраз питання документування. Це важливий крок, що держава визнала це на такому надвисокому рівні важливість документування і моніторингу.

Я не буду повторювати колег, сьогодні були чудові виступи і дуже важливі коментарі і позиції, які були озвучені колегами, особливо хочу подякувати за міжнародний досвід, який сьогодні озвучували. Я, напевно, декілька слів додам, власне, з нашого досвіду. Я представляю Кримську правозахисну групу. Власне, ми самі є кримчани. І ще під час подій окупації вже там на місці почали документувати безпосередньо те, що відбувалося, оскільки були, в принципі, очевидцями цих подій, а далі, в принципі, це вже перейшло в постійну роботу. І з 14-го року ми моніторимо і документуємо те, що відбувається в Криму, в першу чергу це порушення прав людини та воєнні злочини. Ми, в принципі, тоді одними із перших створювали і шукали якраз, коли ще держава не була готова до розбудови своєї системи, до своєї бази даних, ми, власне, створювали свою. Зараз вона дуже велика. Просто

зазначу про певні питання, які дуже важливо врахувати під час створення системи документування.

По-перше, дійсно, сьогодні ми говорили, що дуже різні можуть бути завдання. І коли ми говоримо, з одного боку, збір доказів, наприклад, до міжнародних інстанцій, одночасно про право на правду і про інші процеси, це дуже складно поєднати в чомусь одному, тобто в межах, наприклад, одного закладу, одної установи.

Другий момент дуже важливий, що є багато вже інституцій різних, як державного і недержавного сектору, які ведуть цю постійну роботу, які сьогодні згадували громадські організації, дуже важливу роботу Українського інституту нащпам'яті, з яким ми також співпрацюємо, і, безумовно, це правоохоронні органи ... *(Не чути)* прокуратура Автономної Республіки Крим і Севастополя, які вже мають свою систему, мають ті дані, з якими вони працюють. Зрозуміло, що кожен робить це по-своєму відповідно до своїх повноважень, можливостей, цілей та завдань. І тут питання в тому, що якраз нам дуже важливо говорити про розбудову саме цілої системи, тобто не тільки конкретної установи, бо це буде вкрай складно вирішити в межах одної установи всі ці питання.

І відповідно наша позиція як правозахисників, і дякую пані Олені, вона якраз наводить цю позицію. Ми вважаємо, що дуже важлива розбудова саме системного підходу, великої по суті системи, яка буде включати якраз всіх тих, хто займається цим, і зрозуміло, що ця система буде побудована відповідно до різних завдань, до різних цілей, і це все треба також врахувати.

І ще дуже важливий момент. Розбудовуючи систему, не можна ставити, наприклад, завдання тільки на рівні того, що передача відбудеться інформації. Зрозуміло, що є співпраця з громадськими організаціями, багато хто з них готовий поширювати цю інформацію для держави, щоб це також стало системою національною для захисту і в судах, і для розбудови, і напрямку якраз саме примирення – це також важливо для всіх громадських організацій в цьому секторі.

Але є ще питання, що організації будуть продовжувати свою роботу. Зрозуміло, що вони далі будуть документувати. Тобто дуже важливо, розбудовуючи підходи і цілісну систему документування, моніторингу саме на державному рівні, розуміти, що цей процес буде далі тривати. Тобто він не може бути завершений на тому, що організації, наприклад, передали кудись інформацію до певної установи і прийняли участь в розбудові, наприклад, підготовці і так далі. Тут важливо як далі буде працювати ця система, враховуючи те, що і інші організації будуть продовжувати свою роботу, контактувати з людьми, брати інформацію, докази та інше. Це буде триваючий процес.

Мені також би хотілось би звернути увагу в першу чергу представників державних органів на те, що це також треба буде врахувати і якраз ми вважаємо, наполягаємо на тому, що важливо фокусуватися не лише на системі, на розбудові окремої установи, а важливо концентруватися саме на розбудові великої державної системи, яка буде якраз враховувати ці питання, про які сьогодні ми не один раз говорили, і яка зможе бути такою багатовекторною, тому що ми зараз почули і на цьому заході, і взагалі ми бачимо, що і запит від суспільства, і від держави, і від взагалі різних завдань, він дуже великий і від цієї системи документування очікується дуже багато чого, і одна, наприклад установа, на мою думку, навряд чи зможе виконати ці всі завдання, а от якщо це буде система, яка буде включати в себе декілька рівнів, то вона дійсно зможе якраз відповідати цьому. Але однозначно, мені здається, великим нашим позитивом в цьому є те, що ми не повністю, скажемо так, втратили час, бо сьогодні назвалося багато прикладів як і на рівні правоохоронних органів, на рівні інших інституцій громадських організацій, що певна робота і дуже важлива вже пороблена.

Тобто ми не починаємо це з нуля, і це, мені здається, великий позитив, і стратегічно це нам дає велику перевагу в тій війні, яку ми продовжуємо на всіх фронтах задля справедливості і задля захисту прав людей.

Не буду забирати час, бо у нас вже його не багато. Дякую.

ГОЛОВУЮЧА. Дуже дякую вам за те, що фіналізувалися.

Дякую вам, шановні спікери, за цю змістовну доповідь по Криму і, власне, за формулювання дуже чітких тез стосовно документування і тих принципів, які ми маємо застосовувати у практичній діяльності.

Ще раз дякую і запрошую до слова директора Ресурсного Центру з прав людини та демократизації (Республіка Молдова) Сергія Остафа. Будь ласка, пане Сергію.

ОСТАФ С. *(Виступ іноземною мовою)*

ГОЛОВУЮЧА. Пані Ірино, я перепрошую, але у вас включений мікрофон. Будь ласка, вимкніть його. Дякую.

Перепрошую, продовжуйте.

ОСТАФ С. Я хотів би повести мову про досвід Молдови та процес політичного обговорення, це основна ідея. В кінці своєї презентації я хотів би зазначити два основних моменти, в кінці презентації я поведу мову про висновки та досвід України, яким чином можна застосувати питання дотримання прав людини, документації, на прикладі донбаського регіону та півострову Крим. В майбутньому це може бути перспективою для того, щоб ви могли застосувати цей досвід, наш досвід. Також я сфокусуюсь на місцевому молдавському регіоні. Чому це не спрацювало, особливо Молдавія... Ми намагалися віднести політичні процеси до обговорення. І цей досвід також буде цінним для України. Можете не повторювати наші помилки. І це буде перший пункт нашої презентації.

Наостанок я повідомив би про документацію злочинів з захисту прав людини. Існують багато типів злочинів у сфері захисту прав людини. В спектрі політичного обговорення та в інших спектрах життєдіяльності. В процесі обговорення ті порушення прав людини, які були під час військових

заходів, звичайно, для них немає ніяких обмежень, немає можливості визначити тих, хто приймав участь під час військової фази. Я знаю, що мінський офіс вже видав деякі бачення, визначення цих питань. І справи проти людяності. Ці правопорушення, які трапились під час військової фази та після, у повоєнний період, я ще повернусь до цього.

І звичайно, також є інші правопорушення у сфері захисту прав людини, які регулюються міжнародними конвенціями, та інші типи правопорушень.

Те, що я хотів би зараз зазначити, буде для вас корисним подивитись на ці три типи правопорушень. Тому що у них є, у них цінність різна в плані законодавчого регулювання, на рівні тієї країни, де було вчинено такий злочин. І якщо цей злочин був ідентифікований та кваліфікований, потрібно використати правильну процедуру для цього.

Давайте перейдемо до наступного слайду. Якщо ми подивимось на злочини проти людяності, ми перш за все звертаємось до Римського статуту, стаття 7. Також існує, це маніфестація певної урядової політики, і кілька таких злочинів проти гуманності, проти переміщення населення, примусового. Такі групи людей розділені за типами, за типами може бути, бачите наступний пункт, і можна таким чином визначити тип порушення, і в той же час за столом перемовин, можливо, дійти до згоди, якщо такий варіант можливий.

В плані Молдови ви отримаєте цю презентацію. Ви бачите, що площа перемовин, які відбувались, у нас ще не втілено на урядовому рівні. У нас було слабке перенесення поваги до захисту прав людини і їх обговорення. І пропозиції країни-агресора навіть не піднімали це питання, тому що недостатньо задокументовані процеси і недостатньо інструментів, за допомогою яких можливо було б це зробити.

Молдова ніколи не засвідчувала урядової скарги. Не було ще таких злочинів військових проти гуманності, які були б винесені в міжнародну площину, і ці документи допомагали Молдові зробити чіткі заяви під час перемовин і отримати певну перевагу в політичних процесах.

Що потрібно робити в плані України? Це останній слайд. Перш за все пріоритизувати документацію та застосування злочинів проти гуманності, ідентифікувати індивідуумів для... потрібно співпрацювати з потрібною політикою і застосувати її на практиці. Потрібно запитати, надати цю інформацію, надати можливість для роздумів в розрізі захисту прав людини на інших різних міжнародних урядових та неурядових організацій, які переймаються правами, захистом прав людей. Шукати можливості участі міжнародного правосуддя та задавати питання легітимності політичних перемовин уряду, який здійснює такий злочин проти гуманності в тих площинах, в юрисдикції тієї країни, яка має такі політичні процеси. Наприклад, Франція, Німеччина.

Останній елемент – це важливість визначити політичне обговорення, тому що є зв'язки з іншими децентралізаціями, та захист прав людей. Всі ці чинники з обговоренням та... повинні бути, обговорюватись за круглим столом для впровадження миру... *(Не чути)* процесу регулювання.

Щиро дякую.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую за представлення досвіду Молдови і, дійсно, одразу ж фактично за готовий матеріал того, яких помилок ми маємо уникнути. Тому ще раз дякую.

І хочу запросити ще одного нашого гостя з Белграду (Сербія) Іванну Жаніч, Центр Гуманітарного Права. І вона є виконавчим директором цього центру. Будь ласка, пані Іванна, запрошую вас до слова.

ЖАНІЧ І. Доброго дня! Щиро дякую за запрошення вести мову на цьому заході і поділитися досвідом перехідного правосуддя та застосування норм правосуддя на території Югославії та цих проектів. Я виконавчий директор Центру гуманітарного права і досліджувала конфлікти в Боснії та Герцеговині в 92-му році. Наша місія підтримувати перехідне правосуддя в

правовому колі в країнах, які пережили військовий конфлікт в частини в Сербії.

За останні 30 років разом з нашими партнерами, з іншими неурядовими організаціями ми документували питання злочинів в полі правопорушень, пов'язаних із захистом прав людини, на території бувшої Югославії. І вони зараз проходять питання перевірки. І ми приймаємо активну участь у всіх легітимних законодавчих заходах, пов'язаних з цим процесом.

Також наша місія не має офіційної урядової підтримки, що є дуже важливим для цієї теми і найбільш важливим учасником цього процесу.

Наші країни встановили після резолюції, що Югославія не має достатньо сміливості та політичної волі для того, щоб закінчити і принести інформацію про ці злочини для кваліфікації, для опрацювання їх в публічному секторі, щоб вони були відомі публіці, суспільству.

Як ви знаєте, питання перехідного правосуддя, питання визначення – це безкінечні процеси, вони повинні вдосконалюватися щодня, кожного дня і вчитуватися урядовими інституціями та підтримуватися урядом, цивільним суспільством, масмедіа та іншими організаціями.

Те, що потрібно зазначити, що урядові організації повинні повністю бути залучені з самого початку, як у вашому зразку, і в результаті цього процесу... Чому ця тема так важлива? Тому що бенефіціарами цього процесу являються хто? Жертви. Жертви мають лише право на отримання відшкодування. Якщо ви так підійдете до цього питання, у вас буде суспільство, яке буде знати, що було в минулому і вони будуть отримувати належну відповідь на ці страждання, які пережили. Також можливості для кращого майбутнього, для усього суспільства. Але якщо ви підете іншим шляхом, ви будете знати про негативні, невідомі результати в вашій країні, і ви також стикнетесь з такими ж проблемами, які переживає зараз Сербія. І це питання націоналізму, популізму та знову ж таки вислови проти інших.

Моя місія тут сьогодні, я закінчу свою доповідь ще прикладом іншого конфлікту та суспільства постконфліктного періоду для того, щоб більше

таких конфліктів не відбувалося. Я думаю, що Україна на правильному шляху. Ви вже знаєте про ці процеси і підходите до них свідомо, і ви з самого початку розпочали, я впевнена, що у вас будуть більші і кращі результати, ніж у минулих югославських країнах.

І ми відкриті для дискусій та хотіли би почути ваші думки, тому що визначення необхідності перехідного правосуддя під час конфлікту – це одна з самих основних речей, і уряд, урядова підтримка, яка визнає необхідність таких процесів, також дуже важлива.

Щиро дякую за можливість. Я відкрита для відповіді на ваші питання, коментарі. І це важливо, буде допомагати вам на ваших шляхах і для досягнення ваших цілей.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую, пані Іванно, за презентацію югославського досвіду, який дійсно є масштабним, в тому числі в аспекті перехідного правосуддя. І дякую за те, що вклалися в таймінг.

Шановні учасники і учасниці, ми починаємо трохи з'їжджати з графіку, тому я попрошу усіх наступних спікерів притримуватися того регламенту, який є. Дякую.

І запрошую до слова Мілену Стеріо – виконавчу директорку юридичної компанії "Група з міжнародного публічного права та політики" (Вашингтон, округ Колумбія, Сполучені Штати Америки).

Будь ласка, пані Мілена, запрошую вас до слова.

СТЕРІО МІЛЕНА. Щиро дякую від імені "Групи з міжнародного публічного права та політики". Я дуже вдячна за цю можливість.

Прошу відкрити слайди. Дякую.

Мені дуже приємно бути тут від уряду міжнародного закону та політичних груп. Ми повідомимо про документацію, про нагляд та нагляд за останніми українськими ініціативами.

В частині цієї швидкої презентації перш за все я хотіла би повести питання про процеси документування з питань порушення прав людини. Існує два принципи процесів, з якими ми повинні... Перш за все документація повинна знати етичні та слідчі принципи збору даних, знати як правильно збирати дані, як правильно підготуватись до тривалої та потенційно ризикової місії документації.

Наступний слайд, будь ласка. Тут важливо зрозуміти етичні та слідчі принципи, перш за все зрозуміти принцип не наробити гірше, а оцінка ризику охоплює небажаний і негативний ефект на фізичну та емоційну складову жертви для того, щоб не погіршити її стан. Практики повинні знати як захищати інформацію, яку вони отримують від жертв злочину порушення прав людини.

Наступне, це згода і розуміння потенційних переваг. Якщо жертва надасть інформацію, розуміння ризику травматизації та повторної травматизації жертв, можливість мати систему, до якої, можливо, буде відводити жертв, якщо ми співпрацюємо з жертвами, які перенесли злочини проти прав людини, і також важливість організації роботи з даними, питання зберігання даних, які вже зібрані.

Наступний слайд, будь ласка. Усі, хто зберігає документацію, повинні знати як проводити оцінку ризику. Також процес оцінки ризику, який охоплює потенційні ризики для всіх суб'єктів та питань... та зацікавлених сторін, які беруть участь в процесі співбесіди, включаючи тих, хто проводить інтерв'ю, тих, у кого збирають інформацію, а також у особи, яка збирає інформацію.

Правильне логістичне планування, наступне питання. Для того, щоб зібрати правильну команду для документації, скласти карти спільнот, в яких відбуватиметься місія, та розглядати масштабні місії.

Оцінка заходів безпеки – процес, який визначає, аналізує інформацію про реальні, уявні та сприймані загрози будь-кому, хто бере участь в

документації. Ті, хто збирає документи, повинні завжди знати, що може бути ще план "Б", який є сценарієм гіршого плану.

В наступній частині – це презентація, дозвольте мені зауважити, українські ініціативи щодо встановлення відповідальності за злочини, пов'язані з жорстокістю. Перш за все Закон "Про амністію". Це найпоширеніший спосіб дотримання, це спеціальне виключення злочинів, пов'язаних із жорстокістю, згідно з мовою Закону "Про амністію". Тимчасова юрисдикція, яка застосовується до злочинів, пов'язаних з жорстокістю, закони без тимчасової юрисдикції, що... злочин, пов'язаних злодіянь, не порушують принципу законності, оскільки злочини розглядаються як раніше існуючі за звичаєвим міжнародним правом.

Особа не може бути згідно з звичаєвим міжнародним правом, позовна давність може не застосовуватися до військових злочинів, однак закони щодо встановлення відповідальності за злочини, пов'язані з жорстокістю, будь-які визначення злочинів, викладені в Кримінальному кодексі України, повинні якомога більше відображати Римський статут і стосовно міжнародного права основний момент в цьому питанні – це забезпечення статутних обмежень. По міжнародному праву статутні обмеження не можуть застосовуватись. Законопроект 2695 може бути... отримати перевагу, в якому лімітується залучення міжнародного права до такого типу злочинів.

Наступне. Визначення злочинів. Будь-яке визначення злочинів, а ми маємо на увазі Закон 2695, і він повинен... викладено в Кримінальному кодексі України, повинен якомога більше відображати Римський статут.

Наступне – це люстрація. Люстрація відіграє важливішу роль у питанні скринінгу, чи, скажімо, оцінки особи. Найуспішніші люстраційні процеси включають відгуки громадськості як на задумі, так і на етапі реалізації цієї програми. Люстраційний процес буде вважатися успішним, якщо... Він буде сильно залежати від того, які цілі були встановлені для процесу перевірки. Потрібно визначити мету люстраційного процесу. Визначити, чи пріоритетність люстраційного процесу буде на інтеграції публічного сектору,

або для того, щоб побудувати довіру до влади в суспільстві. І в залежності від таких цілей, які були встановлені в цьому процесі, буде залежати його успішність.

Також чітко, відкрите обговорення критеріїв, за якими відбуваються люстраційні процеси, являються одним з ключових моментів. Законодавство люстрації – це процеси, які застосовуються до осіб, які здійснюють перевірку.

Так, це вже останній слайд. Основні з пунктів для наступного розгляду. Питання перехідного законодавства будуть мати перевагу з кількох пунктів. Перш за все спеціалізований, міжнародний або гібридний трибунал, який розроблений виключно для такого типу міжнародних злочинів. Це буде окремий статут, який адресуватиме питання – виклики перехідної юрисдикції.

Також ще, підведу підсумок, що документація буде зв'язана з процесами, напряду з процесами перехідного права і не лише з тими пунктами, які я зазначила в цій презентації.

Щиро дякую.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую за вашу презентацію. І особливо дякую за те, що наголосили на необхідності як ратифікації Римського статуту Україною, так, власне, і дотримання тих норм, які запровадженні в Римському статуті в межах нашого національного законодавства.

А зараз я хочу запросити до слова Зеру Козлиєву – заступницю начальника Департаменту нагляду кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, Офіс Генерального прокурора України.

Будь ласка, пані Зера.

КОЗЛИЄВА З.У. Добрий день! Я рада всіх вітати. Дякую всім за запрошення, за організацію цього заходу і комітету, що займається такими

питаннями. Насправді, я багато послухала яких доповідей попередніх доповідачів і тішуся тим, що насправді ця тема вже перестала бути такою трошки диковинкою, скажемо так, у нашому правовому і фаховому полі.

Знову-таки повертаючись до того, що сказали попередні доповідачі, не дивлячись на те, що низка нормативно-правових актів вже почала містити в собі термін "перехідне правосуддя", однак самого визначення цього поняття як би і розкриття цього поняття в нормативно-правових актах немає. І для багатьох як би не просто українців, а навіть наших колег, юристів з фахового поля значення цього терміну є не зовсім зрозумілим і неоднозначним.

Враховуючи це і враховуючи, що органи державної влади працюють, виконують свої функції виключно в межах, передбачених чинними законами згідно з Конституцією, у нас завжди виникають питання щодо реалізації засад, скажемо так, перехідного правосуддя. Тому що в практичній площині ми вже давно їх вимушені застосовувати, а в теоретичній площині, скажемо так, належної нормативно-правової бази у нас немає. Тому що після окупації в 14-му році Автономної Республіки Крим внесення змін відповідних в законодавство України, в тому числі кримінальне процесуальне законодавство України і кримінальне як таких не відбулося, які б врегулювали оці особливості, з якими ми зіткнулися в процесі своєї роботи.

І вже на практиці, зіткнувшись з цими питаннями, ми звернулися до, скажемо так, міжнародної практики, міжнародного досвіду застосування взагалі перехідного правосуддя. І зрозуміли для себе, що одним з основних елементів є притягнення винних до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Якщо говорити про ці механізми, які створювалися в інших країнах, питання стосувалися таких категорій злочинів, як геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності і завершується етап вже додатковою такою категорією як агресія.

І враховуючи це, ми звернулися до нашого Кримінального кодексу України і почали працювати в рамках застосування статті 438 Кримінального кодексу, це порушення законів "Порушення законів та звичаїв війни".

Враховуючи, що ми можемо документувати ці злочини виключно в рамках відкритих кримінальних проваджень, ми почали реєструвати відповідні факти за кримінальні провадження за заявами потерпілих, за інформацією, яка містилася в засобах масової інформації, за зверненнями на урядових громадських організацій. І визначили для себе два шляхи реалізації отієї засади перехідного правосуддя як притягнення винних до відповідальності, а саме: це національні механізми і міжнародні механізми.

Розпочну з міжнародних. Коли ми говоримо про міжнародні механізми – це Міжнародний кримінальний суд зокрема, тому що визнала Україна в 15-му році юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо воєнних злочинів і злочинів проти людяності, які пов'язані з окупацією Криму та агресії Російської Федерації на сході України. І відповідно ми розпочали роботу зі збору інформації і подання відповідних повідомлень до Міжнародного кримінального суду разом з неурядовими громадськими організаціями. На сьогоднішній день вже подано 19 таких інформаційних повідомлень спільно з, повторюю, громадськими організаціями, які свого часу надали нам дуже велику підтримку у взаємодії в плані забезпечення нашого такого повноваження.

І вся інформація, яка подавалась, вона знаходила своє відображення у звітах прокурора Офісу Міжнародного кримінального суду. І наприкінці минулого року, в грудні 20-го року, вже Офіс прокурора оголосив про завершення попереднього розслідування, попереднього вивчення ситуації і відповідно звернення щодо початку повноцінного розслідування по Україні. І в цьому контексті я хочу підтримати тих доповідачів, які говорити про необхідність ратифікації Римського статуту, який би надав можливість в принципі цей механізм використовувати максимально ефективно. Тому що є певні перепони у використанні національних механізмів.

До чого я хочу зараз перейти – це відсутність до території, зрозуміло, вчинення цих злочинів. І те, про що я говорила раніше. Ті прогалини законодавства, які існують, вона нас дуже сильно обмежують. Поясню, що я

маю на увазі. У нас є певні правки Лозового, які обмежують строки досудового розслідування. 2 місяці, 6 місяців, 18 місяців. Те, що я казала, дуже багато зареєстрованих проваджень ще починаючи з 14-го року, це, скажемо так, одні з найтяжких злочинів, які вчинялись. Тому що тоді був період найактивнішого супротиву проукраїнського населення в Криму зокрема і на Донбасі. І ми знаємо, що мали місце і викрадення, і вбивства, і насильницькі зникнення людей, і так далі.

Враховуючи те, що ми не маємо доступу до території, ми розробили, наприклад, проекти законів щодо того, щоб ці строки досудового розслідування не обмежувались на такі провадження. Не обмежували ці строки досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих територіях, і тих, що стосуються воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Це перше таке питання.

Друге питання, про яке ми завжди говоримо – це можливість застосування спеціального досудового розслідування і судового впровадження. Так зване заочне досудове розслідування, яке зараз заблоковано вже протягом останніх 3 років, з моменту започаткування діяльності Державного бюро розслідувань. В принципі це є теж великою перешкодою для реалізації наших повноважень. Тому що навіть якщо є зібрана належно доказова база для того, щоб скерувати обвинувальний акт до суду, на сьогодні ми не маємо такої можливості. Це стосується і пред'явлення відповідно підозри особам, які переховуються від кримінального переслідування на тимчасово окупованих територіях і на території Російської Федерації. Це, що стосується документування порушень прав як одного з питань, яке сьогодні розглядається. Тому я можу запевнити, що, в принципі, органами прокуратури, як координуючим інші правоохоронні органи – і Службу безпеки України, і Національну поліцією України – вживаються всі заходи саме для документування серйозних порушень міжнародного гуманітарного права та грубих порушень прав людини.

Ця робота ведеться активно, більш активно починаючи з 2016 року. Створено відповідний департамент в Офісі Генерального прокурора у грудні 2019 року для того, щоб систематизувати всю цю роботу, пов'язану і з Кримом, і з Донбасом, щоб був якийсь єдиний підхід до реалізації цих повноважень.

І хочу трошки зачепити цю тему. Я не знаю, скільки...

ГОЛОВУЮЧА. Да, якщо можна, вже...

КОЗЛИЄВА З.У. Я дуже коротко. Але перший блок стосувався питання колабораціонізму, люстрації та далі таких процедур. Я хочу сказати, що Офісом Генерального прокурора опрацьовуються завжди ці законопроекти, які реєструються з цього питання – про притягнення до відповідальності за колабораціонізм і так далі. Ми надавали відповідні висновки та листи до Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності. І я погоджуюсь з тими спікерами, які казали, що більшість охоплюється дійсно складом злочинів "державна зрада", але з огляду на це хочу буквально пару зауважень та пропозицій, що вони охоплюються, з одного боку, з іншого боку цей склад злочинів передбачає відповідальність від 12 до 15 років позбавлення волі. І формально цей склад зараз охоплює дії всіх людей, які там залишилися і навіть займають не керівні посади, які не пов'язані з тим, що вони порушують права інших громадян, якщо вони не підписують процесуальні чи будь-які інші державні, квазідержавні документи і так далі.

І, можливо, є, скажімо так, доцільність розглянути можливість розробки таких складів злочинів, які б мали меншу міру покарання як різновидів державної зради і вони б мали зворотну силу, тому що міра покарання є менша, але є можливість їх притягати, і їх діяльність співмірна цій суспільній загрози, який має містити склад злочину для того, щоб він вважався таким. Тому що на сьогодні це є дуже таким сильним

інформаційним приводом для Російської Федерації – залякування людей, які там залишилися, і, на жаль, ми не можемо спростувати цей формальний склад злочину.

І друга така пропозиція. Я думаю, що я надішлю в подальшому тези. Наприклад, навіть участь у терористичній організації, яку інкримінують людям на Донбасі, які беруть участь в "ЛНР", в "ДНР", вона передбачає можливість звільнення від відповідальності, якщо особа припиняє вчинення злочинів, якщо вона допомагає слідству, сприяє розкриттю злочинів і так далі, і тому подібне.

Склади злочину, пов'язані з державною зрадою, не мають такої відповідної частини. Я думаю, що такі зміни, вони могли би сприяти і забезпеченню в тому числі не тільки притягнення до відповідальності за злочини, а і встановлення права на правду, про яке ми говорили. Тому що можливість отримання інформації за весь цей час правдивої, вона дуже обмежена. Щоб люди прийшли в комісію правди, це, звичайно, чудово, але вони мають розуміти для себе якісь результати висловлення такої своєї позиції і розкриття правдивої інформації, в тому числі відповідальність за те, якщо ця інформація буде неправдива. І це було би дуже одним із непоганих інструментів, як на мене, все-таки забезпечення виконання таких засад перехідного правосуддя.

Я вам дякую. Вибачте, якщо затягнула час.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую, пані Зера.

Час, звичайно, перебрали, але, враховуючи те, що інформація дійсно є цінною з точки зору фахового юридичного аналізу, то, я думаю, що інші учасники не заперечували. Дякую вам ще раз.

Але ми не уходимо, власне, з проблематики роботи прокуратури, тому я запрошую до слова Ігоря Поночовного, керівника прокуратури Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Будь ласка, пане Ігорю.

ПОНОЧОВНИЙ І.М. Доброго дня, шановні учасники заходу! Теж дуже вдячний за можливість висловитись, тим більше в такому широкому колі і спікерів, і учасників заходу.

Дійсно, ті проблеми, про які говорила пані Зера, вони мають місце, оскільки прокуратура Автономної Республіки Крим одна з перших постала якраз перед тими специфічними викликами, які стоять перед Україною по розслідуванню кримінальних проваджень. І забезпечення одного з принципів якраз перехідного правосуддя – притягнення винних до відповідальності. Тому що, по суті, зараз ми змушені як органи правосуддя, правоохоронні органи реалізовувати принцип змагальності в кримінальному процесі не стільки зі стороною захисту, скільки з самим Кримінальним процесуальним кодексом і Кримінальним кодексом. Тому зміни, які необхідні, вкрай необхідні ці два нормативно-правові акти, вони повинні в собі вмістити і застереження, і якісь норми якраз з перехідного правосуддя для того, щоб враховувати саме специфіку розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованій території.

Пані Зера правильно зауважила те, що правка Лозового фактично до неймовірного ускладнила роботу правоохоронних органів саме Автономної Республіки Крим, і я більш ніж впевнений, що і органів правопорядку Донецької і Луганський областей. Оскільки ми обмежені в строках здійснення розслідування, ми обмежені можливості здійснювати спеціальне досудове розслідування, ми обмежені в можливостях оголошувати воєнних злочинців, в тому числі в міжнародний розшук через канал Інтерпол і так далі. І у багатьох виникає запитання, так чим ви займаєтесь і для чого ви взагалі потрібні. І кожного разу з кожним новим повідомленням про підозру ми шукаємо все нові й нові якісь підходи для того, щоб все-таки реалізовувати один із елементів концепції перехідного правосуддя і притягнення винних до відповідальності.

Крім того, також продовжуючи виступ пані Зери про те, що Кримінальний кодекс в частині державної зради містить досить формальний

підхід саме до поняття "державна зрада", оскільки під нього дійсно, якщо брати формально, підпадають більшість населення на окупованих територіях, які таким чи іншим чином співпрацюють з країною-окупантом. Розцінювати як державного зрадника можна як і водія тролейбуса, який працює на комунальному підприємстві, яке перейшло під незаконну юрисдикцію Росії, так само і керівників республік, і так далі. І цей міф насправді дуже сильно тиражується на окупованих територіях, за допомогою цього міфу населення на окупованих територіях залякується для того, щоб розірвати будь-які зв'язки з Україною. І насправді зміни в законодавстві в цій частині теж вкрай необхідні, тому що подолати наслідки збройного конфлікту шляхом залякування населення на окупованих територіях ніяк не вдасться.

Повертаючись безпосередньо до своєї теми виступу щодо специфіки роботи прокуратури і збирання доказів, ми якраз застосовуємо елементи перехідного правосуддя в своїй діяльності. Ми почали кваліфікувати ті злочини, які вчиняються на окупованих територіях, кваліфікувати саме їх як воєнні злочини, а не загально кримінальні, оскільки на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя поширюється саме дія міжнародного гуманітарного права або міжнародного права збройних конфліктів. І дуже багато дій, які вчиняє і Російська Федерація, і її окупаційна адміністрація в Криму, якраз містять у собі ознаки воєнних злочинів. Про це ми вже теж направили близько 10 інформаційних повідомлень до Міжнародного кримінального суду, який, як сказала пані Зара, завершив попереднє вивчення ситуації по Україні. Крім того, для реалізації принципу знати правду (населення на окупованих територіях має право знати правду про ті події, які відбуваються в Криму, тому що російська пропаганда працює досить і досить ефективно) ми налагоджуємо комунікацію з кримчанами за допомогою різних сучасних можливостей, це і висвітлення нашої роботи в соціальних мережах, це і комунікація з кримчанами за допомогою різних месенджерів для забезпечення їхньої безпеки, скайп-зв'язок і так далі. І, звичайно, співпраця з правозахисними, з неурядовими організаціями в цій

галузі, оскільки вони мають більш тісний контакт, мабуть, з окупованими територіями, мають більший кредит довіри, ніж, в принципі, правоохоронна система в Україні, тому наша співпраця з ними останні років 3-4 є досить-досить плідною.

Тому, щоб не забирати час, буду завершувати свій виступ, але готовий обговорювати.

ГОЛОВУЮЧА. Дуже дякую, пане Ігорю. І дякую за те, що наголосити саме на тих міфах, які не сприяють процесам реінтеграції, а, навпаки, ще більше нас розділяють. Дякую вам дуже.

А зараз хочу запросити до слова Костянтина Карамана, першого заступника керівника Луганської обласної прокуратури.

КАРАМАН К.В. Доброго дня, шановні учасники круглого столу! Я дякую за можливість висловитися, за те, що запросили мене як представника Луганської обласної прокуратури.

Я, доповнюючи виступи своїх колег, хочу зазначити, що, дійсно, останнім часом ми вже намагаємося більш якісно робити цю роботу, документувати саме військові злочини, і хочу зазначити, що Луганською обласною прокуратурою нещодавно було підтримано звинувачення у провадженні та отримано перший вирок за статтею 438 в Україні і поки що єдиний, який встояв, пройшов дві інстанції, першу та апеляційну.

Щодо тих змін, які готуються тими законопроектами, які обговорювалися, дійсно, я приєднуюся до думки колег. Державна зрада, все ж таки дії осіб, на руках яких немає крові, немає насилля, не вчиняли насильство – треба передбачити для них більш м'яке, на нашу думку, покарання і це значно спростить для нас процес збору доказів, документування тих порушень, злочинів, які вчиняються на тимчасово окупованій території, тому що від 12 до 15 років – це на тимчасово окупованій, так званій ЛНР, використовуються як пропаганда. Вони кажуть,

дивіться, вас всіх посадять. І, звичайно, що це не сприяє тому, щоб вони почали з нами співпрацювати.

Щодо правок Лозового. Дійсно, злочини проти миру, безпеки людства, вони не мають строків давності. В той же час ми повинні, ми вимушені відповідно до тих правок кожного разу звертатися до суду і просити суд продовжити строки досудового розслідування по цих злочинах.

Щодо, також хочу затронуть щодо баз даних, щодо реєстру, який планується створити. Я хочу зазначити, що у нас уже є така база даних. І якщо на державному рівні буде прийнято цей закон щодо створення реєстру, ми, звичайно, надамо всю ту інформацію, яка у нас є.

В той же час я хочу зауважити, що багато людей, які потерпіли від злочинів внаслідок російської агресії, вони бояться надавати якісь свідчення. Кажучи про те, що якщо це стане відомо на тій території окупаційній владі, вони зазнають певних переслідувань. Тому все ж таки треба цю базу створити з належною системою захисту, відповідно передбачити порядок доступу до цієї бази, ключі індивідуальні. Тобто все ж таки захистити належним чином для того, щоб не було витоку інформації.

Тому я буду краток, у мене великий виступ, але не хочу забирати більше час колег. Все ж таки прошу вас посприяти, врахувати ті пропозиції і ті зауваження до тих законопроектів, які зараз розглядаються Верховною Радою, яку ми як органи прокуратури, представники органів прокуратури сьогодні висловили.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую дуже за конструктивність і теж за формулювання чітких тез.

Дійсно законодавство у цій сфері, воно потребує не тільки дій парламенту, а попередньої координації і з органами виконавчої влади, і з органами, які займаються правоохоронною діяльністю, і з громадським

сектором. Тому що дійсно їхній потужний потенціал буде в подальшому зачіпати усі ці галузі.

Дякую і запрошую до слова Олександра Смірнова – радника віцепрем'єр-міністра – міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Будь ласка, Олександре, запрошую вас.

СМІРНОВ О. Доброго дня! Дуже дякую за можливість обговорення таких надважливих речей. І хочу дуже коротко підсумувати, що створення цих реєстрів, а саме про порушення прав людини та реєстрів збитків і держави, і осіб ми плануємо зараз реалізувати шляхом створення, так би мовити, центру, який буде цим займатися, який створить ці реєстри, який їх систематизує. Це і про збір інформації, про аналіз, про консолідування та про подальше їх просування щодо... і в міжнародні арбітражі, і також реалізація права на правду, яка має бути.

І оце створення зараз воно йде дуже обережно, тому що тема вона надважлива, і ми працюємо з усіма, хто вже з цим працює 6-7 років, і МГО організації також, і урядові ...*(Не чути)* Буквально найближчим часом ми вийдемо із презентацією цього центру, з його завданнями і з його метою, завданнями та покроковими такими механізмами.

Тобто працюємо саме на стороні цього центру ...*(Не чути)* і тому, що це буде саме та установа, про яку ми говоримо, коли говоримо про документування і реалізацію всіх цих завдань.

Дякую.

ГОЛОВУЮЧА. Дякую вам дуже за представлення позиції міністерства, яке для нашого комітету, без сумніву, є профільним. Тому ми завжди дослуховуємося до тих ініціатив і детально аналізуємо ті ініціативи, які робить міністерство.

Шановні учасники і учасниці! Ми вичерпали список заявлених спікерів. Трохи перебрали час, але дійсно доповіді були достатньо

структурними, і мені було важко перебивати, враховуючи, що викладалася певна концепція, скажімо так, яка мала дійти до певного фіналу.

Проте якщо хтось має непереборне бажання висловитися ще по хвилині, то я не можу такого права не надати. Так, я не бачу піднятих рук. І, дійсно, ми пропрацювали вже майже дві з половиною години. Я думаю, що кожен з нас, скажімо так, зрозумів ще ряд завдань для себе. Особисто я в законодавчій площині дуже багато тез собі накидали під час ваших виступів. І я думаю, що ми будемо конструктивно співпрацювати для реалізації цих ініціатив у подальшому. Проте пан Антон все ж таки хоче висловитися.

ДРОБОВИЧ А.Е. Дуже дякую.

Я би хотів... Просто це питання майбутнього, те, що я говорю, а не тільки питання минулого, чим часто займається наш інститут. Але я хотів би звернути увагу, що в Україні є частина, в тому числі з огляду на доповідь, прекрасну доповідь в тому числі зі Сполучених Штатів щодо створення інфраструктури пам'яті. Що стосується і комісій, які будуть займатися примиренням, що стосується правди..., що стосується архівів, то частина інфраструктури вже створена в Україні. Зокрема, наприклад, Український інститут нацпам'яті має архів національної пам'яті і зараз добудовується. Він створювався для архівування в тому числі злочинів тоталітарних режимів. Але в майбутньому, коли ми завершимо процес деокупації, він може бути використаний там.

Так само, як Національна комісія з реабілітації, діючий орган, яка має певні специфічні повноваження, вона може займатися частиною тих випадків, коли застосування якихось норм не обов'язково воно... Наприклад, коли на території окупованій ...*(Не чути)* Російській Федерації щодо людей були здійснені дії неправомірні, і відповідно їх потрібно буде реабілітувати. І так далі, і так далі.

Тому прошу, коли до цих інструментів і механізмів вдаватись, і тому я тут, до речі, принагідно дякую, що запросили стільки експертів з такого широкого поля. Це дуже виправдано. Дякую.

ГОЛОВУЮЧА. Ще раз дякую.

Дійсно, завдання було охопити як можна більше різних напрямків, притому виключно у тих двох сферах, про які ми сьогодні говорили, люстрація і документування. Тому що ми, з однієї сторони, стоїмо зараз на початку шляху впровадження перехідного правосуддя, з іншої сторони, кожен з нас вже робить частину роботи, яка пов'язана з цією тематикою. І для нас дуже важливо, щоб ми на початку закладення в тому числі і законодавчих підвалин саме скоординували наші зусилля і щоб це був ефективний механізм після деокупації наших територій.

Так, ще раз усім дякую. Я думаю, що на засіданні комітету за результатами нашого круглого столу я теж зроблю доповідь і у відповідності до тих матеріалів, які надійшли і щодо спільної позиції неурядових громадських організацій, для того, щоб ми далі рухали це питання.

Ще раз дякую усім за професійні, фахові і змістовні доповіді, сподіваюся, на довго не прощаємося і до наступних зустрічей. Бажаю нам усім плідної співпраці і, безумовно, зараз здоров'я, міцного здоров'я.

Дякую. На все добре.